

HOGYAN TÖRTÉNT AZ 1687/88. ÉVI 1—4. TÖRVÉNYCIKK SZERINTI TÖRVÉNYSZÖVEG BECIKKELYEZÉSE.

(ELSŐ KÖZLEMÉNY).

Feladatának fele útján megállott a történetírás,¹ mikor a hirhedtté lett reviziós clausula — az udvar elnevezése szerint salvatoria clausula — létrejöttének történetét csak az 1687. december 9.-én tett koronázási eskübe való beviteléig kutatta, s nem igyekezett azt egész a törvénybe való beiktatásáig tisztázni. Meg is fosztotta magát ezzel attól a nagy segítségől, melyet a vég ismerete visszamutató fényével a történeti valóság helyesebb, teljesebb, igaz megismerésére nyújt, gyakran egyedül teszi azt lehetővé.²

S feledte feladatát, mikor azon melegében maga használta fel közjogpolitikai következtetések hangoztatására féleredményeit, s ezzel idő előtt vetette prédául a publicisztikának politikailag majd mindig éles, de a tisztán látni akaró történeti szemléletnek a korszerűséget feltétlenül figyelembe venni parancsoló posztulátumaival szemben túlnyomólag érzéketlen szeme elé.

A publicisztika vitái nyomán elmérgedt hangulatban aztán, nem csoda, ha az udvar nemcsak a történetileg már igazolt esetekben marasztaltatott el szabálytalanságok elkövetőjeként, de szabálytalanságot csak sejtető eseteknél is, eléggé meg nem vizsgálta valószínűség mutatkozása alapján, minden szabályellenességet nyíltan is könnyű szívvel elkövető hatalomnak vétetett.

¹ Turba, Gustav : Die Grundlagen der pragmatischen Sanktion. I. Ungarn, (Wiener Staatswissenschaftliche Studien, X./2.) Wien, 1911. 8°, 325. l.

² Hogy ez mennyivel tisztábbá tette a december 9. előtti események ismeretét, közleményem ezen első részének a korábbi feldolgozásokkal való összevetése eléggé tanúsíthatja. Dolgozatom e részét lehető rövidre kellvén fogni, ismertnek kell feltételeznem az eddigi irodalom alapján sok lényeges kérdést, így magának a reviziós clausulának itt nem részletezett történetét is. Így kezdhetem előadásomat kb. november 21-ével.

Igy nem is tűnt fel nagyon Fraknói³ amaz állításának valószínűtlensége, hogy az 1687/8. évi országgyűlésnek a rendek által megállapított törvénycikkein az uralkodó által tett javítások, módosítások folytán előállott „kijavított szöveg többé nem került az országgyűlés elé.”

Ami valójában azt jelenti, hogy Lipót más szöveget „szentesített” az országgyűlés törvénycikkeiként, mint amelyet az országgyűlés neki bemutatott.

Ilyen cselekmény — ha Lipót valójában így tett volna — beleütközött volna az 1618 : 28. tc-be,⁴ s kétségtelenül nyílt törvénysértés lett volna.

Lipót elkövetett törvénysértést, de nem ilyen formában követte azt el. A lehetőségek páratlanul ügyes felhasználásával legalább olyan formát használt fel, mellyel el tudta *leplezni* az elkövetett törvénysértést.

Miképen történt ez, miként vált ez lehetővé, s honnan tudjuk mindent megállapítani, hadd mondják el az alább következők, annak tanuságául, hogy alig ismerünk még egy országgyűlést, amelynek lefolyása a törvények létrejövetelének hasonló történetét mutatná.

I.

Tudásunk igen jelentős részében a bécsi belügyminisztérium levéltárában még elég teljességben megvolt annak az alapvető anyagnak ismeretén nyugszik, amelyet az osztrák udvari kancellária u. n. belső-ausztriai tagozatának előadótanácsosa, — az e tagozat, mint egyszersmind kabineti iroda ügykörében ellátott magyar ügyeknek is immár állandósult referense, — a hivatali munka terhe alatt idő előtt kidőlt Werdenburg István András nagy gonddal tartott együtt és hagyott hátra.⁵ Elsőrangú forrásai ezek az országgyűlés történetének, s bizvást lehet állítanunk, hogyha ezek is a múlt század eleji és közepi lelkelen iratselejtezők átkos pusztító indulatának esek volna áldozatul,⁶ szinte semmit sem tudnánk az udvarnak az országgyűléssel szemben való politikája történetéről, illetve minden más forrásnak ismerete ellenére is hiányosan, tehát tévesen is ismernők annak történetét.

³ Fraknói Vilmos: A Habsburg-ház trónöröklési jogának megalapítása az 1687/8-ik országgyűlésen. Bpest, 1922. 8°, 60 l.; az idézett állítás a 49. l.

⁴ Super confirmatione articulorum, per status et ordines in publica diaeta conclusorum: Additamenta et diminutiones constitutionibus seu articulis statuum et ordinum suae maiestati pro confirmatione porrectis aut porrigendis non committantur.

⁵ A Fremde Gegenstände-ben, Karton 22—24.

⁶ A mondott belügyi levéltár egykori anyaga pl. az ú. n. „alte Registratur” c. részében (ez az 1792. előtti iratok anyaga) 7754 fasciculus volt. 1826-ban ebből 2190 fasciculus 310-re fogyasztott le. (L. Inventar des Allgemeinen Archivs des Ministeriums des Innern. Wien 1909. 8°, 95. l.; az adat a 8. lapon.)

Ezt az anyagot azóta, hogy Turba szinte felfedezőként reáirányította figyelmünket, mindazok felkeresték, akik történetírókként foglalkoztak az 1687/8. országgyűlés történetével.

Elsősorban Csekey István⁷ a magyar trónöröklési jogról szóló s monumentálisnak mondott⁸ monográfiájához, aztán Fraknoi Vilmos,⁹ a késő öregkorában is friss erővel buzogó élénk érdeklődéssel, de az alakítás szépségére törő íróban a jó kutatót elnyomó némi türelmetlenséggel, s aztán a hosszú terminusra dolgozó s a kutatásnál itt is a visszafelé való kutatás kipróbált gyakorlatát el nem hagyó türelmességgel magam is.

De szempontjaink tán nem voltak mindenben ugyanazok.

Irodalmi elődeim inkább az országgyűlés történetére kutattak, magam meg az országgyűlés történetét. S az erre irányuló kutatásaim szerencsés találatai döntő értékű új forrásanyagot hoztak.

Az új anyag több kisebb darab mellett legfőként három teljes, az országgyűlés egész lefolyását végigkísérő napló. Naplónk volt ugyan elég szép számmal erre az országgyűlésre vonatkozólag is, de a kutatóink előtt eddig ismertek mind csak csonka, fűlnyomólag 1687. december közepével, végével megszakadó redakciók voltak.

Az 1688. év januárjának országgyűlési tárgyalásairól is szóló naplót — az országgyűlés január 25-én ért véget — nem ismertek az előbb említettek, nem Szalay László, sem Horváth Mihály.

A fellelt három napló egyikét, a Patachich-félét ismerte ugyan már egy kutató, a doktori disszertációjához anyagot kereső Blum A. Lipót bölcsészethallgató, de csak az 1687. november végéig való adatait használta, s csak kivonatokat vett belőle, s önkézzel keresett halála után hátramaradt jegyzeteinek feldolgozásából¹⁰ e naplónak teljessége s már csak ezzel is adódó nagy fontossága tudomásunkra nem juthatott.

Patachich Boldizsár,¹¹ ennek a naplónak írója, Szlavon-Horvátország követe volt ez országgyűlésen, s bár ekkor még újonc e téren, meglepő érzékkel birt az események jelentőségének felismeréséhez, s jól, igen jól felhasználta azokat a lehetőségeket, amelyeket ez ország(ok) követeinek adott az a körülmény, hogy mindig az elnöki asztalnál ültek, s így köz-

⁷ A magyar trónöröklési jog. Jogtörténelmi és közjogi tanulmány, oklevélmellékletekkel. Bpest, 1917. 8°, 564. l.

⁸ Fraknoi V. mondja ilyenek „A magyar királyválasztások történeté”-ben (Bpest, 1921) a 4. lapon.

⁹ A 3. sz. jegyzetben idézett munkájában.

¹⁰ Goldschmiedt (= Barabás) Kálmán: A trónöröklés kérdése az 1687/88-i országgyűlésen. (Történeti Értekezések, 7. szám.) Bpest, 1914, 8°, 48.

¹¹ Szül. 1663., megh. 1719. dec. 9, 1693. szept. 17. m. cancell. tanácsos az 1692. vége felé lemondott Tuskan Pál helyébe. 1706. július 25. báróságot nyer. Az 1708/15. országgyűlésen így már a főrendek tábláján jelenik meg.

vetlen szem- és fültanúi lehetek mindannak, amit a királyi táblának az országgyűlésen, ennek alsó tábláján, cselekvő szerepet betöltő tagjai, — a személynök mint elnök, a nádori és az országbírói protonotarius, mint az alsó tábla rendszerinti pennái, s főnökeik révén a felső tábla nevezetesebb eseményeinek is tudói, a személynöki ítélőmesterek, mint szintén főpennák és főnöküknek kiválóan bizalmi emberei — cselekedtek; szemtől-szembe való tanúi voltak az üzenetváltást ellátó ablegacziók instrualásának, azután jelentéstételeiknek, a felsőtáblától küldött ablegacziók fogadásának, üzenetleadásaiknak; azonfelül rendszerint, s most is, tagjai voltak a kompilatorok küldöttségének, s így az országgyűlés e tényezőinek külsőleg jelentkező hivatalos működését teljes egészében ismerték, az utóbbinál cselekvő közreműködőként is.

Patachich érdeklődése elsősorban a közjogi kérdések felé fordult, az alsótáblai tárgyalásokból legbővebben ezeket jegyzé fel a három diarium közt különben is legterjedelmesebb naplójában.

Ami Patachichnál némileg háttérbe szorult, a vallási kérdés, az természetszerűleg eléggé előtérben áll a másik két naplóban: az egyik az esztergomi káptalan követjeinek diariuma lévén, a másikat meg az országgyűlésen valláspolitikai egységként fellépő két protestáns felekezet egyik vezető alakja, tán legkiválóbb pennája is, a lutheránus Okolicsányi Pál vezetvén.

Okolicsányi¹² mint özv. Zay Andrásné báróné (Bakos Zsuzsanna) által az országgyűlésre küldött legatus absentium az országgyűlési követek azon csoportjába tartozott, mely elsősorban küldőinek ügyes-bajos magánjogi dolgait kellett, hogy gondozza, s ha lehet, az országos sérelmek közé való felvételét eszközölje ki; amely csoportban az intézményszerű érdeképviseleti jelleg nem volt meg, mely tehát a közjogi tekintély sorátlan utolsóinak is állott ugyan, de a közjogi kérdések körül vívott küzdelmet mégsem nézte egészen érdeklődés nélkül; mert az közelről érintette a maga nemesi szabadságát, ennek anyagi vonatkozású praerogatíváit, vagy akár tartalomteljességének ideális alkotó elemeit is.

Okolicsányi nem volt újonc az országgyűlésen. Ugyanilyen absentium legatusként (mint özv. Révay Dánielné báróné, szül. br. Bossányi Judit küldötte) résztvett már az 1681. évi országgyűlésen, amelyen egyképen nehéz küzdelem folyt úgy protestáns vallásának tán kevesebbet érdeklő, de életbevágó kérdéseiben, mint a mindenkit érdeklő közjogi restitúció kivívásáért.

¹² Közelebbi éleadatait nem ismerem. Nagy Iván (M.o. családai VIII. 208. l.) táblázata szerint O. Sebestyénnek és O. Magdolnának fia, felesége Rakovszky Zsuzsa, fiuk Kristóf, az Ónodon lekaszebolt követ és turóci alispán. Pált az 1715. évi törvények ismételten emlegetik.

Így Okolicsányi meg tudta mérni az 1687/88. országgyűlésen felmerült régi vallási és újabb közjogi kérdések jelentőségét is, s bár a maga vallási szempontjainak elég erős kiemelésével, hű krónikása igyekezett s tudott is lenni az országgyűlésen történt egyéb vonatkozású eseményeknek is, valamint a protestánsok által vallásügyekben az országgyűlési üléseken kívül tartott értekezleteknek is.

Objektív hűségre való törekvésének tán nem feltétlen bizonyítéka az, hogy még azon a néhány helyen is, ahol magát vallja a napló írójának, eltüntette szerzősége bevallásának minden nyomát, de igenis bizonyítéka az a lelki indulatait festését teljesen mellőző s csak a rideg tényszűrűsre szorítkozó szerénység, amellyel a vallása ügyeiben való sok munkájú saját szerepét szokta regisztrálni.

A vallásügyeknek egyházuk hierarchikus szervezetében nyugvó imperatív vezetése folytán az esztergomi káptalan követjei — Dolny István földvári apát olvasókanonok és Pyber László lekéri apát zólyomi főesperes — a vallásügynek az országgyűlési tárgyalásokon kívül folyt története tekintetében persze nem lehetnek az Okolicsányiéval fölerő terjedelmű forrásunk ; viszont abban a fontos kérdésben, miként vélekedett az alsó táblán székkal bíró katolikus papság a közjogi kérdésekről, elsőrangú kútfőnk, nemcsak azért, mert más ily forrásunk (legalább eddig) nincs, de azért is, mert e két papi követ természetszerűleg a klérus állásfoglalását irányító primás közvetlen környezetéhez tartozott.

Így aztán a római Collegium Germanico-Hungaricumnak, a magyar főpapok e szelektáló intézetének neveltjeiként a magyar egyházi hierarchiában nagy jövőt váró s e jövőre készül^{13,14} két férfiú éber érdeklődéssel és a kérdések fontosságának felismerésével kísérte figyelemmel, s jegyezte fel nagy objektivitással káptalani kartársaik tudomásául az országgyűlésen történt eseményeket és vitákat.

Volna ugyan még egy negyedik teljes naplónk is, az országgyűlés végéig terjedő, de ez amellelt, hogy ma amúgy is csonka, (hiányzik az 1687. decemberi naplórész), megmaradt részében is — sajnos — csak hiányosan használható. Mert valami alkalommal alul széles sávon nedvesség érte s annyira átáztatta, hogy részben az olvashatatlanságig elhalványodott, részben egészen is kimosódott az írás ; annyit azonban a megoldható szövegrészekből mégis megtudunk, hogy ennek az elnöki asztalnál ülő protonotariusok egyike¹⁵ által vezetett — s tehát hivatalosnak

¹³ Dolny szül. 1643. Rómában tanult 1667—1669., előbb két évig Bécsben. Novii cz. püspök, 1696. pécsi, 1699. csanádi megyés püspök. Megh. 1707.

¹⁴ Pyber szül. 1649. Tanult Bécsben, 1669—1673. Rómában, hol pappá is szenteltetett. Almissai cz. püspök, 1704— az eszterg. egyhm. vicarius generalisa haláláig 1719-ig.

¹⁵ Kvassay István vagy Jeszenszky Mihály (nagyjeszeni).

mondandó — naplónak kellett lennie, mely a viták pro- és contra-érveit mellőzi, ellenben nagy súlyt fektet a personalist s a királyi táblát, valamint — a scripturistica szempontjából — a protonotariusokat különösen érdeklő kérdésekre. Az előadásnak ez a szűkebbre való korlátozása okozza természetesen azt, hogy terjedelemben ez a napló fele annyit sem ölel fel, mint akár a három másik közt legrövidebb esztergomi napló is.

II.

Az 1687. évi december 9-én, Eleonora királyné koronázásának is évfordulóján, ősi pompával és az ország illetékes közjogi tényezőinek tényleges részvételével megtörtént I. Józsefnek Magyarország örökös királyává való koronázása.

Lipót, az apa és király, célt érni látszott úgy abban, hogy Magyarország koronája az elsőszülöttség rendje szerint örökösödék fiágában, mint abban is, hogy az ilyen örökösödési renddel elválaszthatatlanul együttjárónak állított és érzett, s megvalósítani is akart alkotmánymódosításra — az ellentállási jog kiküszöbölésén felül — egyetlen eszközzel kiformált s a célra alkalmasnak is talált *salvatoria clausulával* megfelelő állapotot vetett.

Célt érni látszott, mert az örökösödést a rendek elfogadták, az ellenállási jogról a rendek lemondottak, a *salvatoria clausula* pedig közjogi létet nyert azzal, hogy a koronázási esküt a koronázást megtámadhatatlan jogon végző primás a király által saját „*stylusa*” szerint megszüvegezt . . . *prouti de eorum intellectu et usu regio ac communi statuum consensu*¹⁶ *conventum fuerit* . . . záradékkal megtoldva vette ki Józsefből, a *neo-rexből*.

Ennyi eredménynek tiszta örömmel kellett volna Lipótot eltöltenie.

Mégis Lipót öröme nem lehetett, nem volt zavartalan. Sok gondcsüggeszkedett beléje.

Magát a koronázást Lipót úgy kényszerítette ki, nem is teljesítette annak szokásszerű feltételeit: nem állította ki a hitlevelet, s most félnie kellett, hogy mindezzel veszélyeztetni — ha nem is az elfogadott elsőszülöttségi-örökösödési rendnek és az ellentállási jog feladásának becikkelyezését, de igenis — a még el sem fogadott *salvatoria clausulának* elfogadtatását, s ezzel természetesen törvényes törvénybeiktatását is.

¹⁶ Jól jegyezzük meg, hogy az 1687–88.: 1. tc.-be beékelte a koronázási eskü szövegébe befoglalt „*diaetaliter*” szó tényleg nem volt benne a letett esküben!

Nehéz út vezette el az eddigi eredményekhez is.

*

A királyi propositiókra adandó válaszfelirat tervezetében ugyanis, mely felirat a korábbi országgyűlések gyakorlatának megfelelőleg most is a gravamina et postulata néven ismert és formájában immár meggyökerezett írat alakjában készült, az országgyűlés határozataihoz alkalmazkodó és az ott kialakult hangulathoz igazodó kompilátorok oly szöveget voltak a rendek előtt javaslatba hozandók, mely szöveg a koronázási esküben a törvények megtartásának kötelezettségét részletezéssel még kétségtelenebbé akarta tenni, s mely szövegben az elsőszülöttségi örökösödés elfogadásának s az ellentállási jog feladásának szinte csak elvi kimondása mellett a rendek Józsefet azzal a feltétellel, hogy Lipót mint apa előbb a törvények megtartását ígérő biztosító levelet állít ki,

„... hálás szívvvel elfogadják, s önként, szabadon, készségesen s egyező akarrattal, boldog és örömmel teli felkiáltással örökösül s jövendőbeli urukul és királyukul választják és elfogadják, ...”

de nem koronázzák, hanem a koronázást,

„... mivelhogy (József) a hazai törvények szerint serdületlen kora miatt most még képtelen arra, az eskütételt vagy ő fensége törvényes korának eléréséig, vagy pedig a királyi hatalom átvételének idejéig” elhasszadják.¹⁷

Mielőtt még a felirattervezet egyéb részei is elkészültek volna, s az egész munkálat a rendek elé kerülhetett volna, a nádor a király érthető kíváncsiságának kielégítésére, 1687. november 21-én, közölte vele a munkálatnak a trónöröklés kérdését tárgyaló elejét.

¹⁷ ... *acceptant animo et sponte, benevole, unaninique consensu ac faustis et laetis acclamationibus in haerendam ac futuram regem ac dominum ipsorum c/lmum* (siquidem teneram ob aetatem de lege patria necdum capacem deponendi pro nunc per se iuramenti, ex eoque vel ad legitimos annos eiusdem serenitatis, aut vere tempus suscipiendorum regionum fascium prorogandi erga praeviam modernae paternae suae m/tis s/mae c/l/tem, eamque diplomaticam affidavitem, super in reliquo omnibus communibus antiquis iuribus, privilegiis, libertatibus, immunitatibus et legibus eorundem statuum et ordinum a divis condam Hungariae regibus, imo et moderna sua m/te s/ma hucusque b/ne concessis et in futurum concedendis, successiveque a praelibata etiam serenitate indulgentis, salvis et tectis ac illaese tam per suam m/tem s/mam, quam eiusdem serenissimam posteritatem masculam, iuxta etiam c/l/tem in b/nis propositionibus factam oblationem, servandis, neque ab infradeclarato exemplo acceptatae haereditariae votivae successionis in quodpiam praeiudicium exposit trahi valentibus, iisdem statibus et ordinibus per manus d/ni comitis palatini elargiendam et extradandam, ac praenotati deponendi superinde iuramenti tempore per antelatum quoque principem archiducemque suo sub nomine et subscriptione, impendentique duplici sigillo recepta antiqua norma ratificandam) eligunt et acceptant ...

Az uralkodó és a tanácsadásra felkért legbenső két tanácsosa, Kinsky és Strattmann, megdöbbenve látták belőle, mily kevéssé felel az meg az udvar óhajainak, s a két tanácsos rögtön felismerte, hogy az ügyet „sine vi coactiva” nem lehet előbbre vinni, s csak arra kell gondot fordítani, hogy az erőszak, amennyire csak lehet, simán alkalmaztassék, mégis úgy, „hogy a rendek érezhetőleg lássák, hogy nem annyira a döntés joga van náluk, mint inkább a beleegyezés kényszere”. Megnyugtatón igyekeztek az uralkodót, hogy „nem látnak semmi okot, amely ez eljárástól vissza kellene hogy tartsa, hiszen a beszállásolt katonaság révén parancsolóként úr az országban, s a rendeket — ezeknek maguknak is javára — eddigi visszaéléseik lehetőségétől, mindenkor lelkiismeretének sérelme nélkül, megfoszthatja, mint ahogy Csehországgal sem történt másként”.¹⁸

Lipót elfogadta az erőszak ilyen politikáját, melynek tulnyomólag sima érvényesülését biztosította az, hogy az országgyűlés politikailag vagy közjogilag döntő tényezőinek eléggé készséges eszközül való megnyerése folytán az alkotmányosság látszatának megőrzésével használhatta ki azokat az előnyös helyzeteket, melyeket a szokáson alapuló tárgyalási rend amúgy is nyújtott, avagy a támogatás által ügyesen alakított konstellációkkal a maga számára teremtett.

Mindenekelőtt a nádor a kompilatorokat, ezek egyik legfőbb pennája, a nádorral a közfunkciója tekintetében is a magánjogi jogviszony feltétlen függőségi elemét erősen éreztető familiaritás viszonyában álló nádori ítélőmester,¹⁹ a személynöknek²⁰ — az alsó tábla elnökének — testvére útján arra kényszeríté, hogy a felterjesztés tervezeti szövegéből még ennek az országos ülés elébe való terjesztése előtt kihagyják az esküszöveg kiterjesztésére vonatkozó kívánalmat, ki a „választás”-nak, valamint József esküre való képtelenségének hangoztatását, ellenben bevegyék — bár ép csak egy szóval — a koronázásra való hajlandóság kijelentését.²¹

Hogy az ilykép kényszerhelyzetbe hozott országgyűlésnek szinte egészen lehetetlenné tegye a József serdületlenkorúságának, eskü letételére való alkalmatlanságának állítására leendő netáni visszatérést, Lipót most hamarjában, még a válaszfelirati tervezet plenumbeli bemutatásának napján, november 25-én, megbérmáltatta (kilenc és egyharmad éves²²) fiát,

¹⁸ Mindez az 1687. november 23. referatumukban. Közli Turba. 225—230. ll.

¹⁹ Orbán Pál.

²⁰ Orbán István, személynök 1679. április 6. óta; ugyane napon kapott magyar bárói rangot is.

²¹ Az így átalakított szöveg (idevágó része) így szólt: . . . *acceptant animo, unanimique consensu ac faustis et laetis acclamationibus in haeredem et futurum regem, dominumque ipsorum clivum rite coronandum post acceptandas condiciones et superinde deponendum iuramentum . . .*

²² Szül. 1678. július 26.

a következő napon pedig a spanyol királytól már régebben megküldött²³ aranygyapjas rend tagságába is beöltöztette, hogy így Józsefnek a saját személyében tett bérnálási fogadalma s a rend lovagjává való ütéskor történt esküvétele útján a teljeskorúságnak, tehát a koronázási eskü letételére is már beállott képességnek legalább valamelyes jogi véleményét keltse.

Időközben, még november 24-én, felhívta a személynök által a kompilatorokat, hogy minden más ügy félretételével mindenekelőtt fogjanak hozzá serényen az örökösödésre és az ellentállási jogra vonatkozó törvénycikk „kombinálásához,” „adpromptálásához.”²⁴

Az ez ügyben másnap ismét összeült kompilatoroknak nem sok dolguk akadt ezzel. Nem kellett a szöveggel sokat kombinálniok. Kész tervezetet fektettek eléjük. S ezek az udvartól származónak tudott e szöveget, mivel az a salvatoria clausulát nem tartalmazta, minden egyéb ellenszenvük ellenére, mert úgy tudták, hogy a felség annak sem bővítésével sem kihagyással való módosítását nem engedi meg, minden részletében változatlanul hagyták.²⁵

Harmadnap, november 26-án már az alsótábla is végzett vele, a nádor és a személynök a király kifejezett akarására való hivatkozással nyervén meg a tervezetnek szinte változatlan elfogadását.²⁶

²³ Mint a bajor választó bécsi resideense 1687. júl. 3-án jelenti, megérkezett az aranygyapjú, „welche er an seinem auf den 26. huius fallenden Geburstag von ihro kais. M. empfangen wird.“ (München, Geh. Staatsarchiv. Kasten Schwarz. 11/13. sub dato citato.)

²⁴ D. personalis d/nis compileribus refert, suam m/tem graviter ferre tam diuturnam gravaminum compilationem, advertisseque idcirco severe literis propriis tam in d/num palatinum, quam in semet, quod ii nimirum augustam aulam assidua spe lactaverint, prope diem compilationis finem fore, interim vero tempus, cui sua m/tas 12 aut 14 dierum terminum praelixerat, in integrum fere mensem protraxisse; festinent itaque, et privatis omnibus sepositis propositionem replicam et articulum inauguralem quantocius adpromptent. Ideo visum est d/no personali hodiernam sessionem plane differre, ut d/ni prothonotarii plus laborare possint. (Patachich naplóbejegyzése.) A „kombinálás” kifejezést az eszterg. napló használja.

²⁵ Convenientibus itaque praemisso tempore (t. i. nov. 25., d. u. 3 órákor) legitur articuli condendi tenor, ex mente, ut creditur, aulae confectus, inde per omnia iisdem nec acceptus; sed quia nihil subtrahi aut demi sua m/tas vellet, in omnibus suis clausulis relictus est; articuli potissimum 5. decreti Ferdinandi imperatoris a. 1547. mentionem non laudabant nonnulli eo, quod suae quoque m/ti maior in successione securitas esse possit in moderna spontanea statuam acceptance, quam articulo illo, qui usu nunquam praeditus fuisset; alii querebantur, quod nihil eo modo suae m/ti praestari videantur, nec gratitudinem ullam referre, si antiquitas ea successio deberi admittatur. Sed utrorumque dicta surdis auribus excepta sunt. (Patachich bejegyzése.)

²⁶ Tum articulus heri compileribus duntaxat communicatus universis statibus et ordinibus perlegitur, ab iisdem ex praemissa heri ratione absque renitentia fere adpromptatus. Solum id addi petitum, ut deficiente aug/ma domo Austriaca tam in Germania, quam in Hispania, ius liberae electionis penes regnicolas iterum maneat. Quod et factum. (P-

Időközben már le is tellett az a két hetes terminus, amit a király a rendeknek a gravamina és postulata, a válaszfelirat bemutatására pozíciójának átnyújtása alkalmával kitűzött, s azoknak végleges lezárása még egyre húzódott.

A válaszfelirat késése által mind nyugtalanabbá váló s a Pozsonyba lejött idegen diplomaták előtt uralkodói tekintélyét is féltő király türelmetlenségének lecsillapítására a nádor és a primás Strattmann által kitervelt lépést tettek. November 29-én ketten átnyújtották a királynak már a koronázási articulusokat azzal a beállítással, hogy ezt a rendek megbízásából teszik.

A formahiányt ez alkalommal nagyon komolyan vevő Kinsky hiába figyelmeztette Lipótot, hogy az átnyújtásnak ez a formája csak „privatim” történnék vehető,²⁷ vagyis nem bír semmi hivatalos jelleggel, a király szívesebben hallgatott Strattmannra, aki a nádor e lépését természetesen olybá kívánta vétetni, mintha azt a rendek maguk tették volna.

Így a hajlamossá tett s a nádor által is nógatott Lipót nem is várta meg a válaszfelirat országgyűlési átnyújtását, hanem abban a pillanatban, amikor annak átnyújtása már csak órák kérdésének látszott, s a válaszfeliratot átadni hivatott küldöttség megválasztása is napirendre tűzött, még az országgyűlés bejegyzésének hivatalos megnyilatkozása előtt, december 2-án elrendelte a koronázást, annak napjául december 9-ét állapítván meg. De hogy ezt nem közölte a még át sem nyújtott válaszfelíratra való (akár részbeni) feleletül, s az meg semmiképpen sem látszott tanácsosnak, hogy ez motu proprio kezdeményezett leirat tormájában közöltesék, ahhoz az expedienshez folyamodott, hogy magánlevélben közölte ezt a nádorral, aki azt a felső táblának bemutatta; mire ez az ily módon vett királyi döntést kiküldöttsége által megvitt szóbeli üzenettel adta tudtára az alsó táblának.²⁸

tachich bejegyzése.) . . . diser also verfasste articulus . . . contra opposites nicht anderst durchgetrungen werden können, als dass respective der palatinus und personalis sich e. kais. M/ität austrucklichen agn/ten Befehls bedienet haben . . . vallja be maga Strattmann is 1687. november 30-án. (L. Turba 234—235. II.)

²⁷ A november 30-iki referatumban. Közli Turba, 231—235 II.

²⁸ . . . continuatur gravaminum perfectio. Sub hac adveniunt a parte d/norum magnatum ill/mus et rev/mus d/nus Georgius Fenessy etc. et ill/mus comes d/nus Adamus Czobor etc. nunciantes, suam celsitudinem palatinalem heri cum sua m/te fuisse in conferentia, ubi graviter intellexit sua m/tas, gravamina porrigenda nondum esse parata et adpromptata; demandavitque, ut si non omnia, saltem pars eorundem pro admaturatione transmittatur. Accepisseque attactam celsitudinem palatinalem hodie iam in congregatione existentem schedam propria suae m/tis manu exaratam, in qua declarabat sua m/tas, se pro coronatione ser/mi archiducis Josephi diem 9-nam presentis mensis Decembris desti-

Két napra erre, december 4-én, az országgyűlés népes küldöttség útján hivatalosan Lipót kezébe fektette válaszfeliratul a sérelmeknek és kívánalmaknak első, az örökösödési kérdést is tárgyzó, részét.

De a megformált koronázási articulusok nem nyújtattak át.

III.

Quid nunc?, kérdezte most Lipót önmagától, kérdezte tanácsosaitól.

Az országgyűlés a koronázási articulusokat nem ellenszegülő akaratának megnyilatkoztatásául tartotta vissza. A tárgyalási módnak régtől fogva meggyökeresedett sorát követte, s a törvényalkotásnak természet szerű rendje hozta magával, hogy előbb be kellett várni a benyújtott válaszfelíratra a királyi válaszeleiratot.

Nem lehetett tehát az országgyűlést egyszerűen felhívni a koronázási articulusok — időelőtti — országgyűlési átadására.

A december 9-ig még rendelkezésre álló 4—5 nap elegendő idő lett volna ugyan arra is, hogy a szabályos mód szerint, a december 4-én átnyújtott válaszfelíratra felelő részleges, előleges válaszeleiratnak haladéktalan kiállításával és leküldésével az ügy ismét napirendre tűztenessék s az országgyűlés által már amúgy is elfogadott e koronázási articulusok tervezeti szövege ezután országgyűlési küldöttség útján, kísérőirat mellett vagy anélkül, mihamar hivatalosan átadassék a király kezébe. Ez a szabályszerű eljárás azonban most semmivel sem hozta volna közelebb az uralkodót céljához, még akkor sem, ha a benyújtott válaszfelirat sima utat nyitott volna erre.

Mivel azonban ez ezt nem tette, az uralkodó amúgy is kényes helyzetét ellenkezőleg inkább könnyítette az, hogy e törvénycikkeket az országgyűléstől magától még nem kapta meg.

Mert ezek tekintetében időközben lényegesen megváltozott udvarában a helyzet.

A nádor által Strattmannal egyetértőleg kidolgozott ez articulusok ugyanis nem nyerték meg Kinskynek tetszését,²⁹ aki nemcsak kifogásolta, mint előbb is, most is, a királyhoz való juttatásuk formáját, hanem tartalmukat is ki nem elégítőnek találta, s ezzel Strattmant arra kényszeríté, hogy azokat — bár tekintélyét kimélő formában: Kollonichcsal és Dietrichstein herceg főudvarmesterrel tartott négyes konferencia keretében — Kinsky felülvizsgálata alá adassa. S Kinsky és a konferencia a be-

nasse. (Esztergomi napló, 1687. december 2. bejegyzés). A nádor celsitudo praedicatuma régi társadalmi szokás megadta cím, nem függ itt össze Eszterháznak (december 7-én) nyert személyes hercegi címével.

²⁹ „Monita“, a Fremde Gegenstände 78. és 81. száma alatt, innen másolataim közt.

nyomásuk szerint netán előállható annak a veszélynek elhárítására, hogy Lipót, a nehézségektől megijedve, tán elejti a salvatoria clausulát, ekkor (december 2-án) kelt referátumukban³⁰ ennek a clausulának feltétlen szükségességét ismét kiemelték, feltétlen felvételét s egyebekben is lényeges pótlásokat tanácsoltak, ezeket meg is szövegezték. Abban a kérdésben azonban, hogy ennek az új szövegnek az országgyűléssel való közlése mikép történjék, határozott tanácsot adni nem tudtak, hanem az uralkodóra bízta a választást az általuk felállított két lehetőség közt. Az egyik az, hogy hívassanak meg a magyar tanácsosok, s ezekkel közöltessék a szöveg; a másik az, hogy az csak a nádorral közöltessék.

A harmadik lehetőséget, azt t. i., hogy az leiratilag magával az országgyűléssel közöltessék, meg sem említették, s ezzel azt kizárni is látszottak.

Strattmann azonban épp ezt a harmadik utat találta egyedül járhatónak, meg is tudta nyerni ennek a módnak urát is, annyira, hogy az ez ügyben december 4-én nyolcadmagával tartott koronatanácson³¹ Lipót a részben még mindig megnyilatkozott ellenzés ellenére is véglegesen a rendekhez való közvetlen fordulás, vagyis királyi leirattal való értesítésük mellett döntött.

Ugyanekkor approbálta a koronázási eskünek s a koronázási articulusoknak a december 2-iki konferencia javaslatai szerint módosított s most véglegesen — úgy gondolták, véglegesen — lezárt szövegét.

A koronázási eskünek ekkor megállapított szövege ugyan egészében meghagyta az I. Ferdinand esküjének neve alatt ismert és elismert esküszöveget, de két beszúrással meg bővítette, s ezek tartalma által meggyengítette azt.

Az egyik, az Aranybulla megtartását ígérő passzusnál tett beszúrással, amennyiben az ellentállási jog országgyűlési feladásának természetes folyománya volt, jogosnak is látszott; azonban az a szöveg, amellyel a pótlás történt:

„... kizárván belőle (t. i. az Aranybullából) mégis és kivéven e decretumnak 31. cikkében lévő, „Quod si vero nos... szavakkal kezdődő záradékot egészen az ... in perpetuum facultatem” szavakig”, ezen túlmenően az ellenmondás jogát is elvette, melyet pedig a rendek fel nem adtak, s fentartani is akartak.

A másik betoldás annál a résznél történt, mely a királynak a törvények megtartását kötelességévé tevő ígérését tartalmazza. Ez az ősi szövegben megszorítatlan s tehát feltétlen. A most tett beszúrással:

³⁰ A Fremde Gegenstände 91. számmal jelzett irata másolataim közt.

³¹ Ennek Werdenburg által diktált protocolluma a Fremde Gegenstände 92. számú iratában; másolata gyűjteményemben.

„... ahogyan ezeknek értelme és alkalmazása tekintetében királynak és egyakarató rendeknek megegyezésével megállapodás fog történni...” a törvények megtartásának kötelezettségét feltételelessé tették, kívánták tenni.

Ilyennek felvételére a rendeknek semmilyen eddigi nyilatkozata sem adott alapot, ez tehát minden vonatkozásában önkényes volt.

Ez az a *clausula salvatoria*, vagy amint a minap, a december 2-án tett referatumban elnevezték, a „*clausula reservatoria conventionis futurae*.”

Alkalmas helyen és formában tett pótlásokkal ugyanily értelmű változtatások történtek a koronázási *articulus*okon is.

Megállapítván ilykép a szövegek is, Lipót elrendelte egyben a leirat azonnali kiállítását.⁹²

Erről gondoskodni Strattmann feladata volt.

Strattmann — mint azt a nagyon fontos iratoknál mindig tenni szokta,⁹³ — magának tartotta fenn a leirat megszóvegezését. De nem sietett vele. Csak harmadnap, december 6-án készíté el fogalmazatát.

Mesternek mutatkozott benne.

IV.

A késedelmet nem az okozta, mintha Strattmann a munkát halogató, a munkában lassú vagy gyakorlatlan lett volna.

Munkaszerető tisztviselő volt, ennek is köszönhette tüneményes emelkedését. Mesteri tökéletességgel kezelte a latint, jobban mint miniszter-társai bármelyike s biztos könnyedséggel találta meg a homályosító kifejezést, szó- és mondatkötést oda, ahol homályos akart lenni s a kétségtelenítőt arra, amit határozottan akart kifejezni. Meg is volt benne a szellem állandó éberségéből táplálkozó leleményességnek minden helyzethez alkalmazkodni tudó veleszületett képessége, mely aztán művészté csiszolódott előbbi és mostani urának, a pfalz-neuburg-jülichi hercegnek és Lipót császár-királynak sokszínű diplomáciai, meg a legváltozatosabb jogi és politikai kérdések nagy tömegét felvető hosszú közkormányzati és személyi szolgálatában.

Könnyen tudott hát a nehézségekkel megbirkózni. Ezek most nem is annyira a feladat tárgyi részében voltak. Ennek pozitív része — az t. i., hogy a *rescriptum* mellett közölni kell a megváltoztatott szövegű koronázási *articulus*okat és a megállapított koronázási esküt, s érzékeltetni kell ezek véglegességét, megváltozhatatlanságát, — tisztán állott előtte, épügy, mint a negatív rész is: urának az a tiltó akarata, hogy koronázási hitlevél ko-

⁹² ... Resolution hinauszugeben gleich ...

⁹³ A király által a Bécsbe hívott magyar tanácsosokhoz 1687. augusztus 12-én tett propositiókat is maga szóvegezte. (Szövegét l. Turba 208—216. ll., bal hasábokon.)

ronázás előtt ne adassék s hitlevélről említés ne is tétessék.⁸⁴

A nehézség a formának, a conceptusnak felépítésében, a megfelelő, a legmegfelelőbb kiinduló pontnak meglelésében volt. Itt directívája nem volt, szabadon is mozgott tehát. De ez aztán az ő felelősségére is ment.

Joga lett volna ugyan, az udvar felfogása szerint való joga, arra is, hogy az uralkodó önhatalmára, a tantételül is vallott ius regiumra hivatkozzék, s ebben találjon könnyű kiinduló alapot arra, hogy ennek jogos kifolyásaként állítsa a rendek elé az ő koronázási articulusaikon és az ősi koronázási eskün véglegesen tett módosításokat, az így önkényesen, egyoldalúlag megállapított szövegeket.

Nem tette ezt.

Maga is, ura is,⁸⁵ jobban szeretett olyan módot, amely anélkül, hogy az uralkodói akarat határozottsága megingásának vagy megingathatóságának benyomását kelthetné, elvegye, amennyire csak lehet, elmossa az önkényes eljárásnak színet.

Geniálisan hazug beállítással talált is, s vetett erre alapot.

Meghamisította a rendeknek a december 4-iki audencián tett hála nyilatkozatát. Azoknak oly kijelentéseket imputált, amelyeket azok nem tettek, nem tehettek meg.

Általuk megtettnek tüntette fel ugyanis, s tehát elfogadottnak az uralkodónak nagyon szívéhez nőtt azt a felfogását, hogy egyrészt a rendek az örökös királlyá való koronázással régi jogelvet helyeznek vissza korábbi jogérvényébe, s hogy másrészt az ellenállás joga eddig is meg nem engedett volt.

Ilykép megegyezést konstruálva a király és a rendek felfogása közt, ebből a megegyezésből indul ki, s erre az önkényes változtatások tényének szinte teljes elmosásával nagy könnyűséggel felépíti leirattervezetének „conceptusát”, gyorsan elkészíti, majd hűséges és ezerszemű munkatársával, Werdenburggal átsziszolja s lezárja a szöveget ily formában:

„Ő csász. és kir. megszentelt fölsége kegyelmes lélekkel veszi, hogy a neki mindenek felett kedves ország összes hűséges karai és rendei köteles alázatossággal és háladatossággal ismerik el az őfelsége által a mindenható Istennek áldása mellett annyi pénz- és véráldozattal, teli kézzel szórt jótéteményeket, s hogy ezek közé méltán sorolják azt, hogy a természet rendjének elébevágva, megengedte a karoknak és rendeknek elsőszülöttjének, ilykép országai és tartományai szeretett jövőendő örökösének, József főhercegnek a mostani országgyűlésen való szokásos megkoro-

⁸⁴ ... Weilen das Jurement nichts meldet vom diploma, also nichts davon zu sagen ...

⁸⁵ ... Wäre de modo zu sehen, wie eines und anders mit gueter Manier an die hungarische Stände zu bringen, ihnen die Resolution hinauszugeben ...

názását, a leszármazás és az elsőszülöttségi örökösödés régi jogának, mely az utóbbi idők ártalmas körülményei által némileg elhomályosult, megújítása által mintegy tiszta fénybe és régi erejébe visszahelyezésével, egyben kizárásával és mellőzésével a néhai II. András királynak decretumából a királyokkal szemben való, s a közjóra nézve nem kevésbé ártalmas, mint isteni és emberi jog szerint is meg nem engedett, ellentállás-jogának.

Ennélfogva mondott ő legszentségesebb fölsége a karok és rendek nevében a nádorispán úr által neki alázattal átnyújtott koronázási törvény-cikkeket abban a formában, amint idecsatoltan vannak, kegyelmesen jóváhagyja; és hogy a karok és rendek mindösszesen és egyenként is annál biztosabbak legyenek kiváltságaiknak, jogaiknak, törvényeiknek és szabadságaiknak megtartásáról, a most koronázandó király őfensége meg fog esküdni ünnepélyesen felavattatásakor a szintén idemellékelt szöveg szerint, hogy azokat a lelelkiismeretesebben meg fogja tartani, amint azoknak alkalmazásáról és értelmezéséről a fenséges király és a karok és rendek közti közös megegyezéssel megállapodás fog történni.

Ami pedig a karok és rendeknek vagy már átadatott, avagy még átadandó sérelmeit illeti, azokat ismételten említett ő legszentségesebb fölsége még a jelen országgyűlés folyamán magának elő fogja adadni, olyan határozatát adván majd reájuk, amely ép annyira megfelel az igazságosságnak és a méltányosságnak, mint amennyire császári és királyi kegyességének és kegyelmességének, valamint a dolgok jelen állásának és a mostani körülmények kívánalmainak, kész levén továbbá a neki mindenekfelett kedves ez országának és hűséges karai és rendeinek (mint akikhez mindösszesen és egyenként állandóan hajlandó marad csász. és kir. kegyelmességével,) vigaszukra, boldogságukra, dicsőségükre és javukra, királyi liszte és atyai szeretete szerint mindent megadni.

Fenséges elsőszülött fiának mindeneknek örvendező megegyezésével a folyó hó 9-ére már megállapított koronázása időközben meg fogván tartatni.

Ő csász. és kir. fölsége által
Pozsony, 1687. december 6-án.⁹⁶

⁹⁶ Ezt a döntő jelentőségű iratot, legnagyobbbrészt szokatlan elnevezése által félrevezetve, (Decret-nek mondják ismételten) eddig mindig félreértették. Mi adott volna ennek a többtől eltérő, decretum-jelleget, közelebbről nem vizsgálta sem Turba (42, 55, 237. II.), sem Csekey (143. I.), sem Fraknói (35. I.). Turba (55. I.) úgy gondolja: Als Ausfluss „königlicher Autorität“ gedacht, wurde sie Decret genannt. Fraknói (35. I.) úgy véli, mert „decretum, pem pedig leirat formájában fogalmazták meg.“ Másutt (38. I.) való azon (téves) megállapításából, hogy az a magyar kancellárián „a kancellár mellőzésével Maholányi titkár által iratott alá“, azt lehetne következtetni, mintha ez a hiány tette volna decretummá. Ez nem. Mert az ilyen iratokat sohasem írta alá a kancellár, mindig csak a

Mikor Strattmann e szöveget az uralkodónak való bemutatás előtt újra átolvasta, azt jónak is találta. A maga szemüvegén át annak is vehette.

Hogy hamisított?, tudta azt jól. De hát hamisítása csak formai, nem tartalmi. Annak állítására, amit a rendek szájába ad, mint az abszolút jogú fejedelmet megillető korlátlan hatalom szolgálja, magát is

kancelláriai referens títkár. Mi lenne a decretumot a leirattól megkülönböztető formai kriteriuma, nem tudjuk meg. Ilyen itt nincs is; ez a „decretum” formai tekintetben miben sem különbözik az egyéb efféle leirat, resolutio, rescriptum formájától. Turba sejtésében, hogy a királyi autoritásból való eredeztetéséből származott decretumul való megjelölése, van valamelyes mag. — Nincs benne kétség, hogy ez elnevezés eredetét a következőkben kell keresni: Az 1687. dec. 2-án adott tanáccsal szemben, mely a módosított koronázási articulusok és megállapított esküszöveg közlésének módjául a magyar tanácsosokkal vagy a nádorral való közlést vetette fel, Lipót az országgyűlésnek királyi irattal való értesítését declarálta. Ezt az iratot a király maga ekkor és később is ismételt Resolution-nak nevezte. A királyi leiratoknak akkor két fajtát ismerték: a propositiones regiae, a királynak az országgyűlés tárgyalásait bevezető kezdeményező iratát, és a resolutio vagy rescriptum névvel jelölni szokott kir. válaszleiratot. Ennek természetszerű előzménye már beérkezett országgyűlési felterjesztés vagy válaszfelirat. Ugyde itt akkor, mikor a király a leirattal való értesítés mellett döntött, felterjesztés vagy válaszleirat az udvar előtt még nem feküdt. Strattmann tudta tehát, hogy a király által használt Resolution megjelölés itt nem helyes, hogy ez az irat másnemű irat lesz, s gyors esze rögtön meg is találta a találó kifejezést: Declaratio(n) lesz az. A deklaratív szándék tudata annyira élénk volt Strattmannban, hogy dec. 6-án, annak ellenére, hogy az országgyűlés válaszirata már átnyujtatott, s így ez a declaratio már mint ezekre — bár még csak előleges feleletként — utaló rescriptum, valódi resolutio lett, a fejezetben a használni szokott *significandum* helyett *declaandum* kifejezést írt, s elkészített tervezetét is nem resolutio-nak, hanem declaratio-nak jelölte. Ugyanily hatás alatt cserélte fel Werdenburg a Strattmann alkotta ez elnevezést a neki megfelelőbbnek tetsző decret(um) megjelöléssel. — A Decret megjelölésnek itt való használatában tehát semmi különös célzatosság nincs, pláne nincsen a formában való eltérést jelezni akaró jelentősége. — Csekeynek az az állítása, (143. l.) hogy ez a Decret a sérelmekre adott végleges válasz, elírás: ideiglenes, előleges helyett. — E decretum helyes megértését az is akadályozta, hogy tanulmányozói nem vették tekintetbe, hogy annak két redakciója van; mindkettő dec. 6-i kelettel ugyan, de csak az egyik, a korábbi, a rövidebb (az itt közölt szöveg szerinti) a dec. 6. volt helyzetnek megfelelő, mely nem is expediatlatott (l. erről a jelen fejezet végét), és egy második, bővített, a dec. 6. után beállott helyzethez alkalmazkodó, mely dec. 8-án került expedicióra (l. erről a következő fejezetet). — Fraknoi a decretumnak fordításszerű kivonatát adja, de olyat, mely nemcsak nem érzékeltetheti Strattmann művészetét, de helyenként hibás is. (A latin szöveg azon ténymegállapítását, hogy a koronázási articulusokat a nádor nyujtotta be a karok és rendek nevében, úgy fordítja, fordításában oda módosítja, hogy ezeket a rendek mutatták be.)

Nemcsak fordításom helyességének ellenőrzése céljából, hanem még inkább a szöveg helyes megértésének támogatásául mellőzhetetlen azt latin eredetijében ide iktatni. (A Fremde Gegenstände-ben volt 93. és 97. sz. fogalmzatok szerint):

S/mae c/ae r/aeque m/tis, d/ni d/ni nostri cl/mi nomine d/nis regni Hungariae et partium eidem annexarum statibus et ordinibus in praesenti generali eorundem conventu

mindenképen jogosítottnak érezte ; nem nagy dolog tehát, ha e tételeknek a rendek által való vallását ezekre reáfogta. Különben az efféle hála-nyilatkozat szóbelisége folytán tartalma tekintetében utóbb amúgyis szinte ellenőrizhetetlen, a reá való utalás alakjában történt színezéssel, belema-gyarázással kialakított, kiterjesztett vagy elcsavart értelme védekező ma-gyarázattal vagy tagadással alig vagy éppen sehogysem helyesbíthető vagy erőltethető meg.

congregatis ad demissas ipsorum 4. huius mensis Decembris praesentatas responsiones et adiuncta iisdem gravamina hisce declarandum: // S/mam [dec. 8. : sacram] c/am r/amque m/tem perbenigno recipere animo, ab universis fidelibus d/nis statibus et ordinibus caris-simi sibi regni ea, qua par est, devotione et gratitudine agnosci beneficia in illud a sua m/te sub singulari omnipotentis Dei benedictione cum tanta aerarii et sanguinis profusione plena manu collata, et inter illa non immerito recenseri, quod praevenerit fata et se vi-vente filium suum primogenitum, adeoque regnorum provinciarumque suarum futurum hae-redem, suavissimum [dec. 8. ehelyett : serenissimum] archiducem Josephum d/nis statibus et ordinibus in praesenti diaeta rite coronandum permittere dignata sit, veteri iure sangui-nis et primogeniturae haereditario, quod per iniurias posteriorum temporum nonnihil ob-scuratum fuerat, plenae luci et pristino vigori quasi postliminio restituto, exclusaque si-mul et semota ex decreto divi Andreae regis II. resistendi regibus facultate non minus statui publico noxia, quam divino humanoque iure illicita. // Proinde altememorata s/ma sua m/tas articulos coronationis sibi a d/no palatino nomine d/norum statuum et ordinum decenter praesentatos eo, quo hic adiuncti sunt, modo cl/ter approbat; et quo securiores sint universi et singuli d/ni status et ordines de observandis eorum privilegiis, iuribus, le-gibus et libertatibus, iurabit solemniter in inauguratione sua ser/mus neocoronandus rex iuxta formulam hic simul annexam, eas religiosissime manutenere, prout de eorum usu et intellectu [communi] inter ser/mum regem statusque et ordines [az eredetileg itt következett diaetaliter töröltetett még a fogalmazatban, s felcseréltetett a (communi)-val kapcsolatosan] consensu conventum fuerit. [december 8-án ide folytatólagos szövegül : su-per quibus etiam iuxta d/norum statuum et ordinum h/mum petitum sacra c/a et r/a m/tas tam a parte sua, quam filii sui ser/mi archiducis, speciale etiam diploma sub impendenti dupplici sigillo ac subscriptionibus, inque verbo regio conscriptum, ad manus d/ni palatini cl/me consignari faciet.]] Caeterum gravamina d/norum statuum et ordinum aut iam ex-hibita aut adhuc exhibenda quod attinet, mandabit saepe altissime memorata sua s/ma m/tas, de iis stante adhuc hac diaeta ad se referri, [et illis adhiberi remedia, s e helyett december 8-án : da^{ti}ra talem resolutionem, quae] iustitiae et aequitati non minus quam suae etiam c/ae r/aeque benignitati et clementiae, nec non moderno rerum statui, praesentique temporum conditioni conformis [dec. 8. : sit], parata porro pro solatio, salute, gloria et incremento huius sibi carissimi regni, suorumque fidelium statuum et ordinum (utpote quos universos et singulos c/a r/aeque gratia constanter complectitur) pro munere suo regio et paterno simul amore omnia conferre. // Coronatione interim ser/mi primogeniti sui filii fausta omnium acclamatione iam indicta in diem 9-num currentis mensis praegenda, // Per sacram c/am r/amque m/tem. // Posonii, 6. Decembris 1687. (Közli e szöveget — a két-féle redakció megkülönböztetése nélkül — Turba is, 237—39. ll.) — Mikor töröltetett a fent jelzett passzusban a diaetaliter, még a királynak való bemutatás előtt-e, vagy a be-mutatáskor, (ma még ?) eldönteni nem tudom, s tehát ebből következtetéseket sem tudok vonni. Csak annyi bizonyos, hogy Strattmann maga, eredetileg felvevén azt, nem volt elvi ellensége a benne rejőlő megszorításnak.

A koronázási articulusokat illető passzus? A leirat elkerüli az ezen tett változtatások részletezését, igazolását; az értük való felelősséget legalább is megosztja a nádorral.

A koronázási eskü, annak átdolgozott szövege? Ez meg éppen ügyes fogás. Különös királyi kegy, hogy koronázási eskü is adatik, akár ilyen szöveggel is, hisz esküszöveget semmilyen sem terjesztettek fel, mutatnak be.

Hogy a rendek azt hozhatnák majd fel, hogy mindezekben a kérdésekben sérelmeiknek és kívánalmaiknak küldöttségileg átadott szövegében nyilatkoztak, ellenkező felfogásukat kijelentették? Ez ugyan igaz, de dissimulálható, s a conceptus szerint dissimuláltatott is. Ezek még nem is nyújtattak be teljességükben, ezeket még nem is ismerik egészükben, ezeket majd csak később fogják az uralkodónak referálni.

Mindennek az alapja tehát a rendek hálanylatkozata, a nádor ténye és a király kegyelme.

Igy munkájában megnyugodva ment Strattmann tervezetének bemutatására még aznap (december 6) este az uralkodóhoz.

Lipótnak tetszett a conceptus is, a szöveg is, megadta hát approbációját.

Igy most már véglegesen intézkedni lehetett volna, hogy a leirat a magyar kancellária útján expediáltassék.

És ekkor, az utolsó pillanatban, Strattmann az ép imént elhagyott urától levelet kapott, mely egyszerre bizonytalanná tette, megmaradhat-e szövege úgy, amint van, s megmaradhat-e egyáltalában az a conceptusa az eljárásnak, amelyet felépített.

Strattmann tehát visszatartotta az expediálást.

V.

Mikor a rendek december 4-én sérelmeiknek és kívánalmaiknak első részét az uralkodónak bemutatták, már készen állott azoknak egy nagyobb terjedelmű folytatólagos része is.

December 8-án, sok huza-vona után a protestánsok vallásügyi sérelmeinek rövid felemlítését is belevéve, 73 magyar és 13 szlavyon-horvát sérelemmel, ezt is lezárták s átadásra elkészítették.

Ekkor jutott eszébe a rendeknek a koronázási diploma, a hitlevél ügye.

Ha a nádor, ha a személynök teljesíteték volna a dolgok rendes menete szerint támadt feladatukat, ha teljesíteni akarták volna az országgal szemben fennálló kötelességüket, már régen gondoskodniok kellett volna a hitlevél szövegének megállapításáról, szorgalmazniok kellett volna annak kiállítását.

Féltek ezt tenni.

Bármily nagy fokú készséggel szolgálták is az udvart, ezt a rendekkel szemben tartozónak tudott kötelességeik leplezett megszegésével vagy lanyha kezelésével tették, ez sokban kényszerű szolgálat volt ; nem vonultak ugyan el a felgyülemelő nehézségek elől, de maguk épen nem keresték azokat az alkalmakat, amikor a kettő szembekerül egymással s nekik nyíltan kell megszegniök az országgal szemben tőlük várt kötelességüket, ha az udvart akarják szolgálni.

A hitlevél kérdése pedig ilyen ellentétet volt támasztandó.

Az udvar kedvéért benne kellett volna már most elfogadtatni mindazt, amit a koronázási articulusokban megváltoztatott és a megállapított esküben tett módosításokkal az udvar el akart érní. Mindennek a rendek által való elfogadását várni nem lehetett. A rendek kedvéért benne kellett volna megmenteni a régi választási hitlevélbeli mindazt a biztosítékot, aminek megmaradását az örökösödés ki nem zárja. Hogy ehhez az udvar hozzájárulását megnyerni nem lehet, tudták mindketten.

Az így mutatkozó nehézségekben a nádor már régebben azt ajánlotta a királynak, hogy csak a koronázás után adassék ki, tehát állapíttassék is meg a hitlevél.

Az ilykép cserbenhagyott rendek hát a nádor nagy megrökönyödésére⁸⁷ vetették fel, s bizalmatlanokká téve szívóssággal valóstították meg a diploma ügyében azt, ami hatalmukban állt.

Mindenekelőtt küldöttség útján fel akarták kérni az uralkodót, adja ki ígérete szerint az ország részére a nádor kezéhez a koronázás előtt a diplomát. Izenet útján kérték a felsőtáblát az ehhez való hozzájárulásra.

A felsőtábla e természetes, jogos kívánságukra, az udvartól az ülésbe épen visszatért nádor által formulázott azzal a gyanút keltő válasszal bocsátá vissza az izenethozó küldöttséget: ma már késő van ebben dönteni, különben tán nem is kellene a felséget ezzel „molesztálni“, nehogy esetleg elkedvetlenítsék. Aztán maga is küldöttséget menesztett az alsó táblához, hogy másnapra választ fognak adni.

Esterházy mindezt azon nyomban jelentette Lipótnak, Strattmannak, útasítást, választ kérve legkésőbb másnap kora reggelre.

Az alsótábla más véleményen volt, mint a felső: halaszthatatlannak tartá az ügyet, felkérte elnökét, a personálist, járjon el a nádornál, hogy szivlelje meg a rendek kívánságát s legkésőbb holnap teljesítsék is azt ; maga pedig megbízta Kvassayt, a személynöki ítélőmesterek tekintélyesebbikét, formálja meg a diploma szövegtervezetét.⁸⁸

⁸⁷ L. e napon a királyhoz és Strattmannhoz intézett két levelét a VI. fejezet 46. és 48. jegyzeteiben.

⁸⁸ Eadem, (jegyzí fel dec. 6-ához az esztergomi napló, t. i. die) medio rev/mi d/ni

Esterházy felismerte, hogy nincs módja arra, hogy Kvassayt megbízása teljesítésének halasztására kényszerítse, hát maga is kezére járt a protonotáriusnak a szövegezésnél, hogy ezzel biztosítsa a magában már eléggé előkészített elgondolásnak a protonotarius útján az országgyűlés elé való juttatását.

Kvassay így nem is annyira a maga, mint inkább a nádor által fogalmazott hitlevélszöveget mutatta be tervezetül.

Oly tervezet volt ez, mely a rendek által való elfogadhatóság céljával a rendek kedve szerint látszott szólni, mely a kánon-szerűvé vált régi választási hitlevél rendszertelenül összeállított bő tartalmából egyet-mást megtartott, s ezzel, meg azzal akarta elaltatni közjogi érzékük éberségét,⁹⁹ hogy mellőzte az ellenállási záradék hatálytalanításának felemlítését, a Lipót hitlevelét becikkelyező 1659. : 1. tc.-re itt-ott való hivatkozással ezt s ezzel a régi hitlevéli formát érvényben levőnek csillogtatta, s még mindig *conditióknak* nevezte az új hitlevél egyes pontjait.

Ennek folytán természetesen mellőznie kellett a *salvatoria clausula*, a *clausula reservatoria futurae conventionis* felvételét.

A másnap, december 7 én, vasárnap ellenére is ülésre összejött országgyűlésen aztán a felsőtáblából üzentette az alsótáblának, hogy a hitlevél kiadásának kérelme holnap előterjeszhető lesz a királynak a sérel-

Ladislai Piber et eidem adiunctorum notificatur d/nis magnatibus ratione ablegationis ad suam m/tem instituendae super extraditione diplomatibus seu assecurationis, et quidem ante coronationem. Sed d/ni magnates reponunt, tempus esse serotinum, neque molestandum suam m/tem, ne forte offendatur. — Exposit tamen per ill/mum et rev/mum Andream Péterify eidemque adiunctos appromittunt die crastina se regnicolis hoc in passu responsuros.

Occurrit (írja u. e. napról Patachich) regnicolis diplomaticae neoregum affidavitio coronationi semper praemitti solita, adeoque instandum per specialem legationem apud suam m/tem, ut secundum b/nam oblationem eandem assecurationem per manus d/ni palatini regnicolis impertiri dignetur. — Quae necessaria et gravis consideratio communicatur d/nis magnatibus per specialem legationem, super quo iidem etiam propria legatione respondere promittunt, respondentque ob considerationis meritum et protractam hodie usque serum sessionem in cras se eius resolutionem distulisse. — Quod minus grato animo intelligunt regnicolae, negotium hoc morae omnis impatiens esse iudicantes, adeoque per d/num personalem apud d/num palatinum instantias repetunt, ut cordi sumpta hac regnicolarum necessitate cras adminus salutarem regnicolarum opinionem amplectantur. Committiturque interim d/no Kvassay conceptus pro eodem diplomate formandus.

⁹⁹ Kvassaynak az a szövegtervezete, melyet az alsó táblán eredetileg bemutatott, nem ismeretes. Hogy milyen lehetett, azoknak a pótlásoknak a véglegesül megállapított tervezetből való redukálása után megmaradó szövegből lehet következtetni, amely végleges szöveget a Fremde Gegenstände 100. sz. alatt őrzött meg, (innen másolataim közt), s amely pótlások az eszterg. és a Patachich-féle naplókából tűnnek ki. (I. ezek megfelelő részeit a köv. jegyzetekben). — A régi választási hitlevélnak és az új koronázási hitlevélnak tartalmi összehasonlítását itt mellőznöm kellett s lehet is tán.

mek második részének átadása kapcsán; ő maga, a nádor, ezt a kérelmet támogatni fogja, biztos lévén benne, hogy ha az idő rövidsége miatt a koronázás előtt nem is lehetne esetleg kiadni a diplomát, a király ígérését fogja nyerni arra, hogy az a koronázás után meg fog adatni.

Az alsó tábla azonban nem elégedett meg azzal a lehetőséggel, hogy csak kérje a diplomát, hanem annak szövegét is be akarta mutatni, s meghallgatta a Kvassay által fogalmazottnak vett hitlevéltervezetet.⁴⁰ A tárgyalás folyamán némi változás eszközöltetett: teljesebben a horvátoknak azon kérelme, hogy a domus Austriaca kihalása esetére visszazálló szabad választást visszanyerő Magyarország mellett a kapcsolt részek is neveztesse meg. Elútasították azonban az ügy végzetes jelentőségét felismerő evangélikusok azzal a kérelmükkel, hogy a vallásszabadság biztosítása is vétessék fel a *conditiók* közé.^{40a} Újabb átolvástátás után felvették még a visszaszerzettek visszacsatolásának biztosítását, az ú. n. *recuperációs clausulát*. Az így lezárt tervezetet, tovább is ellenkezni már nem mervén, a felső tábla is helybenhagyta.

⁴⁰ Eszterg. napló: 7/ma (t. i. Decembris) Attacti ill/mus et rev/mus d/nus Andreas Péterffy etc. et magnificus d/nus Ladislaus Karoly etc. petiti diplomatis extraditionem die crastina occasione praesentandorum gravaminum proponi posse referunt; cuius extraditionem et d/nus regni palatinus secundandam adpromittit, confidens, si forte ante coronationem propter brevitatem temporis extradari nequiret, assecurabitur in verbo regio de extraditione eiusdem post coronationem fienda. — Et quia concinnatum erat diploma seu conditiones diplomaticae, communicantur cum d/nis magnatibus medio prothonotarii. Qui dum conceptum approbassent, in purum describendum iudicarunt, ut cum gravaminibus suae m/ti possint repraesentari. (Egyéb adatok Patachich-ból). — Az esztergomi napló „crastina” keletmeghatározása tán tévesnek látszik Patachich azon adatával szemben, hogy a gravaminum *porrectio* suae m/ti hodie (t. i. december 7-én) tervezetett, quod et factum. A nádor a felsőtáblával együtt december 8-án óhajtotta a sérelmeket átnyújtani, de aztán mégis december 7-én adatta át. Patachich csak az így előállott ténytörzést jegyzé fel. — Hogy a nádor eredeti tervében december 8. volt az átadás napjával praeliminálva, Okolicsányinak az eszterg. napló keletadatát megerősítő december 7-iki e bejegyzése teszi kétségtelemné; írván, hogy a főrendek azt izenték . . . rem hanc ad tempus coronationem immediate sequens relegandum esse; regem quippe iam semel dixisse de securitate, ac ex eo illam de securitate coram principe palatino datam sententiam non iri mutatum; id tamen omnibus proceribus placere ut cum adhuc ante coronationis diem, quae perendie imminet, quaedam gravamina per eos, qui nuper priera detulerant, praesentanda regi restabant, in tutiorem animorum securitatem fiat expressa mentio eiusmodi concipiendi diplomatis.

^{40a} Okolicsányi írja ugyancsak december 7-éről: (. . . diploma) Legitur ergo et luculenter comperitur, ita esse concinnatum, ut negotium libertatis religiosae omissum sit, imo plura alia communiter omnes regnicolas concernentia. Et quamvis diu multumque immorati fuissent plerique omnes, ut suppleantur, quae deesse videbantur, condiciones, idemque de libertate sua evangelici (!) status ursissent, tamen conatibus in vanum redactis, per Stephanum Kvassay transmissus est ille conceptus ad praelatos et magnates. Dicebant igitur nonnulli, ipsos catholicos odio religionis evangelicae sibi esse infensos, qui iam eo praetextu communia etiam negotia omitterent, id quod tamen caeserea m/tas nequaquam postulavit.

A protestánsok pedig — mivel e hitlevél-tervezet nem vette át a régi kondíciók közül a vallásszabadságot illetőt is — tervelni kezdték, hogy a nádorhoz, meg magához a királyhoz fordulnak a vallásszabadság hitleveli biztosításának kérelmezésével.

VI.

Esterházy nem azért fordult a királyhoz, mintha maga sem tudta volna, mit kell csinálni, mit lehet tenni, hanem mert teljes bizonytalanságban volt afelől, elfogadják-e az ő konceptusát, helyeselni fogják-e, ha ő megindul az ő konceptusát megvalósító úton.⁴¹

Konceptusa ugyan már rég volt neki, most is alkalmasnak, egyedül alkalmasnak, találta azt, de gyanússá vált eddig való követésével úgy felfelé, az udvar előtt, mint lefelé, a rendek előtt.

Az udvar előtt gyanússá válása nem muljának ismeretéből támadt, nem is abból táplálkozott. Azok, akik egykor régen, ezelőtt vagy másfél évtizede, tudomást szereztek arról, hogy akkoriban ellenezte, határozottan ellenezte az örökösödést, azok, kik még ismételtén tapasztalhatták e fel-fogásához való hűségét,⁴² kevesen voltak, s vagy már kiváltak⁴³ a kormányból, vagy hallgatni tudó ajkak valának,⁴⁴ akik pedig most vitték a

⁴¹ Amit e kis fejezetben adok, Esterházynak a december eleji eseményekben mutatkozó szerepe tényeiből, az 1688. január végén tanusított viselkedése visszamatató erejéből, valamint Lipót német tanácsosai egy részének Esterházyt magát is és szerepét illető nyilatkozataiból állítottam össze. Dolgozatom most közölt ez első részének oekonomiája szempontjából tán rövidebbre fogva lényegét, valamely más fejezetbe is be lehetett volna ékelni, de a később közlendő második részben előadandók megértésének szükséges előkészítéseként legalábbis célszerű itt való bővebb elmondása.

⁴² Ennek részletezését és tisztázását adja „Az örökös királyság eszméje 1655-1687. és Esterházy Pál“ c. dolgozatom. (Megjel. a Magy. Tört. Társulat Károlyi-Emlékkönyvében.)

⁴³ Főudvarmester 1655—74. Lobkovicz Venczel hg., 1675—82. Lamberg János Miksa; // ausztr. udvari kancellár 1667—83. Hocher János Pál báró // cseh főkancellár 1652—83. Nostiz-Rieneck János Hartwig gr. // udv. kamara elnöke 1656—80. Sinzendorf György Lajos gr. // haditanács elnöke 1668—80. Montecuccoli (gr.) hg.

⁴⁴ Werdenburg András István, ki megállapíthatólag már 1671-ben ott volt a belső-ausztriai kancellárián s dolgozott a magyar Rebellen-sachen-ben, ahogy a magyar ügyek különböző csoportjait tárgyzó iratokat e kancellárián nevezték. Jellemzésül Werdenburg egyik levele (Kinskyhez, [Bécs ?] 1688. novemb. 22.) Euer Excellenz schicke ich das a.g.n/te kais. Billet sambt der von mir davon gemachten Abschrift hiebei, und thue mich für die zu meiner Wenigkeit erzeigende so gnädige Confidenz ganz geh. bedanken, höchlich betauerend, dass ich nicht alles ad amussim zusambenbringen können. Im übrigen haben sich euer Excellenz zu versichern, das gewis niemand in der Welt das Geringste von mir wissen oder erfahren solle wie ich dan euer Excellenz zu mehren Bezeugung dessen, und meiner untertänigen Aufrichtigkeit auch dero eigenes Billet, darmit sie mich begnaded, sambt dem brouillon oder ébauche, so ich anfänglich zusambengflikt, hierbeilege, auf das kein Buchstaben bei mir bleibe . . . (Staatsarchiv, Grosse Correspondenz. 63/II).

főhivatalokat,⁴⁵ már mind mint az 1681. óta, nádorrá válása óta, az örökösödés gondolatának érését legalább is észrevehetően nem akadályozó közjogi tényezőket ismerték.

Gyanússá válásának oka most egyedül abból a nehéz helyzetből adódott, melyben a nádor a király és nemzet közti intermediatori szerepét a kétszínűség látható megnyilatkozásai közt viselte.

Az engedményeknek azon maximuma, amit a nemesi, a rendi szabadságok elvileg igen jelentős, de gyakorlatilag immár nem lényeges sérelmével még megadhatónak vélték a rendek, és a követeléseknek azon minimuma, amit az udvar elérni akart céljai szempontjából elengedhetetlennek tartott, középúton összehozható nem volt, s a nádor intermeditator szerepétől mindegyik fél a maga akaratának kizárólagos szolgálatát várta.

A nádor készséggel vállalta az udvar szolgálatát s támogatta királyát mindannak elérésében, amit az magának célul tűzött ki, amit hogy meg kell valósítania, tanácsosai meggyőződésévé tették.

De nem igen tudta szolgálni azt a formát, amiben Lipót tanácsosainak legnagyobb része az udvar céljait megvalósítani akarta, a regie et autoritate procedendi módszerét, ahogy a miniszterek a rendek akaratának teljes figyelmen kívül hagyásával, ha kell, meghallgatásuk mellőzésével, s minden polemia vagy replica megakadályozásával való önhatalmú eljárást nevezték.

Az ausztriai viszonyok közt lehető ez eljárásnak egyszerű utánzását célravezetőnek nem látta Esterházy politikai belátása, nem engedhette a nádor nádori állása; melyet hogy miként tölt be, érthető figyelmeztetésül a horrendum iuramentum palatinalera való ismételt utalással a bizalmatlanná tett rendek amúgy is számontartanak.

Így a nádor részére az egyedül járható út az udvar céljai tényleges megvalósításának és azalkotmányos formák látszólagos megtartásának összeegyeztetése volt, el nem kerülhetően az ez utóbbiakban védelmet kereső vagy megvalósulni akaró tartalom sérelmével, ha kell, — erre is el volt szánva — meghamisításával, meghamisításának lehetővé tételével.

Ilyen szolgáltniakarás mellett azonban nem riadt vissza attól sem, hogy látszólag az udvar céljait elejtve, vagy éppen ellenük, s ezzel természetesen látszólag a rendek kedve szerint járjon el.

Ezt tette akkor is, mikor Kvassayt támogatta a hitlevél szövegének

⁴⁵ Főudvarmester 1683—(1698) Dietrichstein Ferdinánd hg. // ausztr. udvari kancellár 1683—(1693) Strattmann Tódor Althet Henrik gr. // cseh főkancellár 1683—(1699) Kinsky Ferenc Ulrik gr. // udv. kamara elnöke 1683—(1692) Orsini-Rosenberg Farkas gr. // haditanács elnöke 1681—(1691) Badeni Hermann őrgróf. — A birodalmi alkancellár, Königsberg Lipót Vilmos ugyan 1681. előtt is szolgált már (1669-től 1694-ig), de ekkor még nem vonták be magyar ügyekbe.

megszerkesztésében, ezt akkor, amikor általa olyan szöveget kompiláltatott, amely mellőzte a *reservatoria clausula* felvételét.

Tudta a nádor nagyon jól, hogy az udvar ezt várja tőle, ígérgette is, hogy ennek elfogadását majd keresztülviszi, s tisztában volt azzal is, hogy az udvar rögtön észreveszi, hogy most ime kísérletet sem tesz erre. Nem tagadhatta maga előtt sem, hogy ott ez az eljárás kétszínűség színeiben tűnik fel, s tudta azt is, hogy amikor a rendek ellen fordulnak majd a tények, a rendek előtt is nyilvánvalóvá válik kétszínűsége.

Csak az az egy vigasztalása volt, hogy hűségéről Strattmannt és a királyt mindenkor meg tudja győzni, hogy az udvart lekötelezi az e kétszínűséggel elért eredményeivel, s az az önmegnyugtatósa, hogy neki, a nádornak, hatalmában van minél messzebb kitolni azt, hogy a rendek is észrevegyék kétszínűségét.

VII.

Lipót a Strattmann leirattervezetének meghallgatásakor végleg beleélté magát abba a megnyugtató gondolatba, hogy már révbe jutott, elmúlt a nehézségek nehézsége, nem kell koronázási diplomát adni. A rendek nem kívánták, a nádor is azt mondta, ráér az a koronázás után is.

Nagyon megrendítette hát a nádor tudósítása,⁴⁶ hogy a rendek kérik akarják a hitlevél kiadását. Annyira megrendítette, hogy rögtön késznek nyilatkozott⁴⁷ olyan hitlevél haladéktalan kiadására, amely megegyeznék

⁴⁶ Die hodierna, dum ex arce descendens ad domum senatoriam venissem, ex sessione regnicolarum venit una ablegatio ad d/nos magnates, quo insinuabatur, ut certa adhuc hodie instituat ad m/tem v/ram s/mam legatio, qua h/me petatur, ut eadem m/tas v. s/ma illam assecurationem, seu diploma de libertatibus regni servandis ante coronationem b/ne elargiri dignetur. Ego ipsis respondi, iam hodie tempus esse serotinum, sed cras Deo adiuvante conveniemus, et videbimus, quid ulterius factu opus sit. Et cum die crastina maior gravaminum pars, et fors omnia, m/ti v. s/mae h/me porrigentur, timeo ne urgeant praetactum quoque punctum apud m/tem v. s/mam proponi debere, et ideo tempus protraxi, ut interea cl/mum m/tis v. s/mae mandatum scire valeam. Cui quoque me accommodare h/me non intermittam. (Közli Turba is, 57—58 ll. 3. jegyzetben).

⁴⁷ Lieber Hofkanzler. — Nachdeme Ihr disen Abend von mir gangen seit, so habe ich beikombendes [Turbánál: bestimbdes (?)] Billett von palatino empfangen, so mich anstehen machet, ob es nit noch in ipso portu Difficulteten geben mögte. Wo es aber nur dahin verstanden, dass das diploma allein in conformitatem der articularum coronationis zu geben seie, so wer kein Bedenken, und kundt das Diplom noch zwischen morgen und übermorgen zuzustanden geschriben werden. Solten sie aber das diploma septemdecim conditionum verstehen, so were es ein anderes, und in keinem Weeg zu tuen. Nembt Euch also recht umb die Sachen an, und seht, wie abzuhelpfen, damit man nit in Confusion komme. So habe ich aus des Kauniz (?) Schreiben gesehen, dass wol in materia der clausulen noch nit alles so richtig seie, wie [ezután 5 vagy 6 szó megoldhatatlan, az utolsó tán (?) warte n.] Wird Ihn[en?] wol bald in ein und ander müessen geand-

a koronázási articulusokkal (a december 4-én megállapítottakkal természetesen); a sajtómaga 17 conditiós hitlevele szerint való hitlevél megadását azonban most is lehetetlennek mondotta. Strattmanntól kért tehát tanácsot, átküldvén neki még aznap, december 6-án, este azon nyomban Esterházy levelét, s utasítván, tudja meg, mint áll az ügy, mint lehetne segíteni.

Strattmann, mint tudjuk, Esterházy is értesítette a fordulatról, és sürgette gyors döntésért.⁴⁸

Bármilyen és bármennyi lehetőséget találhatott volna is ki annak gyors agya, ezek legnagyobb része már tárgyalanná is vált a rendeknek még aznap tett azon további ténye által, hogy Kvassayt útasították a diploma szövegtervezetének másnapra való elkészítésére.

Ezzel szinte lehetetlenné vált, hogy az udvar szabadon fogalmazza meg a hitlevelet, kiállításával megelőzze a rendeket.

Hogy így elveszítették a kezdeményezés s ezzel az esetleges megakasztás lehetőségét, bele kellett kapcsolódnia a rendek conceptusába, ha megakarták nyerni, tartani legalább az irányítást.

Ezt csak a nádor útján lehetett elérni, őt itt kikapcsolni nem lehetett: más nem gyakorolhatta állásának közjogi jogosítványait. El kellett hát tűrni a nádornak a saját conceptusa szerinti eljárását.

Lipót természetszerűleg megérezte, hogy a diploma tervezeti szövegének országgyűlési átadása által az ő helyzete még nehezebbé válhatik, s szorongattatásában az udvar hangulata szerint a helyzet ilyen fordulatában bűnösnek tartott nádortól magától kért felvilágosítást.

A nádornak most meg kellett értetnie urával a maga conceptusát :

Alkalmazkodni kell a helyzethez. A diploma átnyújtását nem lehet majd megakadályozni, meg is kell adni, de semmiképpen sem koronázás előtt, csak utána. Mert szövegének átdolgozását a rendeknek a koronázás előtt megtudniok nem szabad. A szöveg az átdolgozásra, a koronázási articulusokkal való összhangba hozatalra jó alapot ad ; ami belőle hiányzik, jelentéktelen terjedelmű módosítása után egyszerű betoldással minden nehézség nélkül beleiktatható. Koronázás előtt tehát a szöveg módosítását nem szabad közölni a rendekkel, azt nekik már csak akkor lehet megtudniok, amikor már nem tehetnek ellene semmit. Hogy ez így legyen, azt

wortet werden. Und verbleibe Euch mit kais. Hulden gewogen. — 6. Xbris 1687. Leopoldt mp. A ritkított részek Turba közlésénél (236—237. II.) bővebb szöveget adnak. A helyesírást — Lipótnál ilyen nem is találni — egyszerűsítettem.

⁴⁸ Esterházy neki is szóról-szóra ugyanazt írja, ami az uralkodónak szóló levelében van, de még ezzel folytatja : Rogo igitur excellentiam v/ram, ne gravetur hocce negotium quantocyus suae m/ti s/mae detegere (qua in materia scripsi etiam altenominatae suae m/ti s/mae), ut adhuc hodie aut cras mane, antequam ad sessionem proficiscar, mandatum suae m/tis s/mae habere possim. Hanc quaestionem aliquis nebulo adinvenit, quem brevi me rescire posse spero.

ő, a nádor meg tudja rendezni. Hogy pedig később netán támadható nehézségeknek elejét vegyék, olyan jogi fikciót kell igénybe venni, hogy az a diplomát a koronázás előtt keltnék mutassa. Antedatálni kell. A rendeknek persze nem lehet bevallani, hogy a diplomát majd csak az országgyűlés vége felé fogják kiállítani; nekik ígéretet kell adni, hogy a koronázási ünnepség után azonnal gondoskodás fog történni expedálásáról.⁴⁹

Ez a konceptus megnyerte az uralkodó tetszését.

Ez több eredményt ígért, mint az udvari tanácsosai által annyira hajtogatott *authoritate regia* való akaratkijelentés, az önhatalmú eljárás. Le is vette róla az egyoldalú felelősség nyomasztó súlyát s szinte nagyobbik részével feküdt Esterházy vállára. Lipót megkönnyebbült lelke önfeláldozást talált mindabban, amit a nádor a konceptusa szerinti szerepével magára vállalt, hálaérzet fogta el, s ez a hálaérzet a jutalmazás hajlandóságáig, vágyáig erősödött.

És megindult az Esterházy mutatta konceptus útján.

A nádor tanácsa szerint válaszolt hát az eredetileg másnapra (december 8-ra⁵⁰) tervezett audienciától eltérőleg még aznap⁵¹ fogadott országgyűlési küldöttségnek, mikor ez a sérelmek folytatólagos részét s a diploma szövegtervezetét neki átnyújtá: amazokat majd átvizsgálja, ami emezeket illeti, nem kell benne a karoknak és rendeknek kételkedniök, hogy e biztosítékot megkoronázandó fia a koronázás után ki fogja adni, erről őket királyi szavával biztosítja, arról t. i., hogy a koronázási ünnepségek elmúltával a diploma kiállítását el fogja rendelni.⁵²

⁴⁹ Amit itt Esterházyról mondok, annak forrásairól állnak az előbbi (VI.) fejezet 41. jegyzetében felhozottak.

⁵⁰ Hogy a gravaminum *porrectio* eredetileg másnapra, december 8-ára volt tervbe véve, arról l. az V. fejezet 40. jegyzetét és adatait.

⁵¹ Hogy a sérelmek átnyújtása valójában még 7-én történt, az kitűnik magának a sérelmi (folytatólagos) munkálatnak címéből, mely 7-ét mondja az átadás napjául; s ha ez tán még megengedne némi kételkedést, kizárja a kételyt Kinsky és Strattmann december 8-iki referatuma, kik „*d i s e n* (t. i. 8-án) *M o r g e n* zusambengetreten, und haben — auf vorherige Ablesung des eurer kais/en *M/tät g e s t e r n* *A b e n d s* von denen hungarischen Ständen eingerichten Proiects, wie sie das diploma super articulos inauguales eingerichteter zu haben verlangen — nicht finden können . . . Miért mondá mégis maga a személynök is a rendeknek december 9-én, hogy a küldöttség tegnap (heri) volt az uralkodónál, miért mondhatja, mondja az esztergomi napló dec. 8-ához, Nulla habita sessio eo, quod ablegati ad suam *m/tem* cum gravaminum *repraesentatione* et *diplomate* *extradando* *profecti* fuissent, megoldani nem tudom s tehát azt sem megmondani, van-e valamilyes kapcsolata a terminus ez áttételének Esterházy konceptusa keresztülvitelével, keresztülvitele kísérletével.

⁵² Erről Okolicsányi bejegyzése szerint így referáltak december 9-én a küldöttek: . . . *regem* *ad praemissam* *ad se legatorum orationem* *respondisse*, *quod advertat d/nos regnicolas* *universa sua gravamina ipsi simul praesentare non potuisse*, *quare reliqua nunc*

A változtatások szükségességéről tehát nem szólt.

A rendek diplomatervezetét aztán átadta Strattmannak, hogy majd másnap üljön össze Kinskyvel tanácskozni felette, s elmondá neki Esterházy tanácsát is.

A nádor aznap már mint a római szent birodalom hercege tért nyugalomra.

VIII.

Az országgyűlésnek december 7-én megállapított az a munkarendje, hogy másnapra, 8-ára, szünetet tartott, lehetővé tette az evangélikusoknak, hogy már reggel tanácskozzanak arról, milyen módon tehetnének kísérletet arra, hogy a vallásügyet, a vallásszabadság biztosítását a hitlevélbe felvételessék.

Elhatározták, hogy a nádorhoz szóbeli előadással fordulnak, a királyhoz írásbeli kérelemmel folyamodnak.

Amit a nádornak előadtak, bátor és öntudatos szó volt, igazsága alig tagadható.

Az ő feladata, — mondották neki, — hogy ne csak egy felekezetnek szabadságáról gondoskodjék, hanem valamennyiéről, valahánynak a királyi hitlevél adott eddig biztosítékot. Hisz esküt tett mindenkinek egyformán, és személyekre, s ezekkel való rokonérzésre való tekintet nélkül. Nádori hivatala szerinti feladata is, hogy a királyul koronázandótól az evangélikusok részére a jövőre szóló biztosítékot kieszközölje.⁵³

A nádort mélyen kellett hogy bántsa az esküjére való figyelmeztetésnek általuk nem is sejtett tárgyi jogosultsága, de ezt el tudta palástolni.

Jól tették az evangélikusok, — felelé a nevükben eljött küldötteknek, — hogy éberen őrködnek vallásügyeiken; tegnap nem szentelhetett nagyobb figyelmet az új diploma tervezetének, amikor azt felolvasták, s így nem véste emlékezetébe, mit tartalmaz. Amennyiben ők azt sérelmesnek tartják, azt tanácsolná nekik, jelöljék meg neki közelebbről,

ad se allata accipere sese, et esse revisurum. Item non esse debere eosdem status et ordines de affidatione [O. nyilvánvalólag kifejejté a diffisos-t, vagy valamely hasonló értelmű más kifejezést] a parte filii sui coronandi etiam post coronationem elargienda, circa quam se status et ordines verbo suo regio securus tutosque reddere, in eo nempe, quod finito ceremonialis coronationis ritu, expediri diploma curabit.

⁵³ 8-va Decembris — jegyzi Okolicsányi — *post sacra matutina in medium consulunt et deliberant, interpellandum esse ulterius etiam principem palatinum, ipsi incumbere, ut de securitate non uni saltem religioni provideat, sed omnibus, quae diplomate regio hactenus innixae erant; ipsum iurasse omnibus ex aequo, et absque respectu vel acceptione personarum; ad ipsum denique pertinere palatinale officium, ut securitatem de futuro evangelicis a neo-rege procurat.*

a diplomának mely kifejezései vagy szavai ellen van kifogásuk; arra kell törekedni, s ő maga is azon fog dolgozni, hogy az evangélikusok rendje is megkapja a jövőre való biztosítékot; de most, látják, hogy már benne vannak a koronázás munkájában, ezzel van elfoglalva ő maga is, meg a király is, legyenek hát türelemmel, várják meg amíg a koronázás ünnepe véget ér, különben sem lévén lehető, hogy ennek az új hitlevélnek ügye már most megfelelő rendbe hozassék.⁵⁴

A nádortól, kevés reménnyel, inkább önmaguk megnyugtatóására, hogy mulasztás vádja ne érje őket, mentek átadni felségfolyamodványukat, melyben az Okolicsányi Pál által gyorsan papírra vetett ügyes és szép formában nyilatkozott meg határozott kérelmük.⁵⁵

Nincsen benne kétségük, — mondották a királynak, — hogy az ő egyes akaratával történt az, hogy a katolikusok végre felhagytak ellenkezésükkel, s így a vallásügyi sérelmek orvoslására irányuló kérelmük az országos sérelmek közé felvétellett. Ámbár tehát így joggal remélhetnék, hogy sérelmeikre kedvező választ is fognak nyerni, mégis mivel némely katolikusok ellentállása folytán nemcsak a koronázási artikulusokból, de magából a közszabadságok védelmére rendelt hitlevélből is kihagyatott vallásuk szabadságának biztosítása, mely szabadság pedig minden másikkal drágább nekik, azt még mindig nem nyerték meg. Ezt sietve, ha tán alkalmatlan időben is, kénytelenek most jelenteni, anélkül, hogy ezzel a koronázást bármi csekély mértékben is akarnák késleltetni. Tudván azt, hogy az uralkodó szándéka ellen van a katolikusoknak az a törekvése, hogy vallásuk szabadsága e biztosításának kihagyása folytán ők, az evangélikusok és utódaik a jövő király uralkodása alatt bajba jussanak, nem lévén immár diplomaticum asylumuk; a királyi propositionokból tudván ezt is, hogy a király elhatározott szándéka, mikép a jövőre is meg akar akadályozni minden belső békétlenséget, s tehát nem kívánja, hogy a hitlevéli biztosíték hiánya által bátorítva bárki is a katolikusok közül velük vagy utódaikkal szemben tetszése szerinti önkény-

⁵⁴ ... Bene evangelicos facere, qui causae suae invigilent; non dedisse se heri sedulam operam concepto novo diplomati, cum legeretur; ac proinde non advertisse, quid inferat; si illis nocens esse videatur, suadere se, ut interea se, palatinum, exactius informant, qui termini seu vocabula illi diplomati inserta ipsis non placeant; enitendum esse et se conaturum, ut de futuro evangelicus quoque status habeat cautionem; verum cum videant, iam tempus coronationis agi, continuari, occupatum se esse et regem, ideo petere se ab illis, ut non impatienter velint expectare in id tempus, quo ceremonia coronationis finietur; quippe et alioquin non esse possibile, ut iam nunc hoc negotium novi diplomatis in debitum redigatur ordinem ... (u. ott).

⁵⁵ ... arcem regiam ascendunt, et supplicem libellum regi porrigunt, ne intra tempus coronationis semel adhuc sese non insinuantes aliquid neglexisse argui possint ... (u. ott).

re vetemedni merjen, kéri alázatossággal, vegye fel úgy a koronázási hitlevélbe, mint a koronázási cikkekbe is a vallásszabadságnak biztosságát.⁵⁶

Nem tudván folyamodványukat magának a királynak átadni, azt az udvarnál kellett hagyniok.⁵⁷

Az evangélikusoknak e lépései természetesen újra felvetették azt a kérdést, mikép kell, — mert a főpapság is, az udvar is mindenképp akarta ezt — meggyengíteni a protestánsok közjogi helyzetét, hatálytalanná tenni eddig törvényileg, hitlevéllileg is garantált vallásszabadságukat.

Egykor felmerült annak a gondolata is, hogy ne is adassék hitlevél. Maga Széchenyi Pál, veszprémi püspök s mint ilyen a királyné kancellárja, a primásnak unokaöccse volt az, aki ki merte mondani, hogy inkább egészen mellőztessék, semmint a katolikus vallás sérelmével maradjon meg.⁵⁸ S mikor az örökösödés elfogadásakor a felső táblánál is szóba került a kérdés, az egri püspökön kívül még világi is találtatott, olyan nagytekintélyű, mint az idősebbik Zichy István gróf, aki szintén hajlandó volt megengedni a hitlevél mellőzését.⁵⁹

Most már természetesen nem lehetett ezt megtenni.

Nemcsak az evangélikusok, de maguk az országos rendek is kérték a diplomát. Azt megtagadni nem lehetett. Az uralkodó már ígéretet is tett tegnap az országgyűlés küldöttsége előtt, hogy ki fogja adni.

Igaz, a diplomának országgyűlési szövegtervezetében nincsen benne a vallásszabadság biztosítása, nincs is hajlandóság annak felvételére. Garanciának látszik az is, hogy a diplomát a kettős királyi pecsét

⁵⁶ Ez a protestánsoknak az országgyűlés folyamán beadott harmadik memorialisa. Szövegét adja Okolicsányi.

⁵⁷ Hogy az 55. jegyzet regi porrigunt kifejezése csak így értelmezendő, más indici-umok mellett abból is kiténik, hogy Okolicsányi nem említi a király feleletét, amit a többi esetben mindig hűségesen megörökít.

⁵⁸ Az 1687. aug. 15-én beadott egyes votumok lényegét kivonatolva, így adja Wendenburg Széchenyi Pálénak ide szóló részét: Mues auch die Explication des diplomatis in gedachtem Landtag geschehen; obwohl er der Meinung wehre, dass solches eheunder ganz aus dem Weeg zu rumben, als zu explicieren seie; wenigst quoad ea, quae ex defectu consensus primi status, nempe cleri, et annexae conditionis impossibilis ohne deme ungültig seind; dann es seie wahr, dass der status cleri niemal darin gewilliget, solches diploma auch ohne Praejudiz der catholischen Religion (mit welcher expressen Condition es die Uncatholischen eingetrunen) nicht bestehen könne. (Fremde Gegenstände No 35. — Eredeti szövege itt nem maradt meg, s máshonnan sem ismerem.)

⁵⁹ Turba 217.—219. (nem egészen pontos másolatból vett, kivonatos közlésében nincsenek meg mind a votumok; én az eredeti után közlöm, Maholányi sk. notatumaiból): D/nus Agriensis: Non esse opus reversalibus, cum sincere agat (t. i. maiestas sua) nobiscum. — D/nus Zichy senior: Austriaca domus iam usu roboravit dominium in nobis. Non sunt necessariae reversales, cum sint proni ad tuendas libertates.

alatt, tehát a primási kancellárián fogják kiállítani, íghát aligha a clerus szándékai ellenére szóló tartalommal. De hol az abszolút biztosíték, hogy nem áll be olyan kényszerhelyzet, hogy mégis hozzá kell járulni a valásszabadságot biztosító pont felvételéhez?

S ha ez egyszer benne van, mivel lehet hatályosságát paralizálni, értelmét és alkalmazását magyarázat alá vonni?

Semmi mással, mint a *clausula reservatoria futurae conventionis*-szal.

Így a primás előtt is nélkülözhetetlen szükségszerűség színében tűnt fel, maradt meg e *clausulának*, mint *praeventiv* eszköznek megvalósítása.⁶⁰

IX.

Ugyane napon (december 8-án) reggel Strattmann magához kérte Kinskyt, hogy az uralkodó tegnapi utasítása szerint megbeszéljék az országgyűlés által megállapított hitlevél-tervezetnek átnyújtásával beállt helyzetet s véleményt mondjanak a szövegről is.

Strattmann közölte természetesen minisztertársával a nádor tanácsát, amint azt az uralkodótól tudta, s megismertette a maga, eddig visszartartott *decretum*-tervezetével is.

A két miniszter tudta, gyors munkát kell végezniök, s ez az érzés némileg akadályozta őket az új helyzet által felmerült kérdések tiszta megvilágításában, s tán a helyzet teljes átértésében is, Werdenburgot meg a referáda világosabb felépítésében.⁶¹

Amit az uralkodó az ilykép gyorsan összerótt referádából mindkét tanácsosa közös véleményéül kiolvashatott, az mindenekelőtt az volt, hogy a rendek tervezete a bemutatott szövegben el nem fogadható, meg nem hagyható, azt át kell dolgozni, még pedig a koronázási *articulusoknak* már végleg lezárt szövegéhez idomítva. Lényegében egyforma volt a tanácsosok véleménye az egyes pontokon teendő változtatásokat illetőleg is.

Nem volt ily egyhangú állásfoglalásuk a többi kérdésben.

Mindkettejük véleményének látszott ugyan, de a tanácsosait igen jól ismerő uralkodó tisztában volt vele, hogy az főleg Kinskynek dogmája,

⁶⁰ Nem lehetett semmiképp sem nem vizsgálnom a primás szerepét az udvar általmódosított koronázási eskü kivételével kapcsolatban, s nem lehetett megelégednem a Rákóczi mozgalom idején emlegetett és persze akkor hitelre is talált azzal az állítással, hogy az öreg primásnak lepecsételt levélben, meglepetésszerűleg adta az udvar kezére a módosított szöveget. Vizsgálataim kritikai eredményeit alkalmas helyen, dolgozatom második részében fogom összefoglalni; itt (s a következő fejezetben) e vizsgálat alapján adom az ide (s oda) tartozó megállapításokat.

⁶¹ L. e referádát Turbánál 239.—244. ll. — Magam annak idején nem másoltam le az eredetét, sem Turba közlésével össze nem vettem. Fraknói tévesen titkos tanácsi referádának gondolja. (37. l.)

mikép az egész örökösödési ügyben úgy, hogy azt a magyarok javaslatai és tervei alapján kíséreljék meg megvalósítani, célt érni nem lehet; mint eddig is, ezentúl is meg kell maradni az *authoritate regia* való eljárás módjánál; csak ezzel kerüli el a rendekkel való tárgyalás kényelmetlenségeit; a nádor tanácsa nem követhető, ígérését alig tudja megvalósítani, nem lévén elég tekintélye arra, hogy egyrészt érvényesítse az uralkodó akaratát, másrészt megakassza a rendek tiltakozásait. Így tanácsának olyan színe van, mintha egyben-másban lépre akarná őt, a királyt, vinni s szinte meg is csinálni.⁶²

Kinsky hát, s itt meg is nevezi magát, azt javasolja, ne télessék többé semmi módosítás a nemrég megállapított koronázási *articulus*okon, s maradjanak meg az udvari kancellár által a minap megszóvegezett decretumnál, kézbesítsék ezt expedáltan a nádornak, közöltetvén vele, mit kíván az uralkodó, ez ügyben most hogy tegyen, azt t. i. hogy ő, a nádor, közölje azt a korábbi állapotnak megfelelőleg haladéktalanul a rendekkel, s utasítsa őket, hogy bízzák magukat az uralkodóra, annál is inkább, mert tapasztalni fogják, hogy ez atyailag és őszintén akar velük szemben eljárni. Hiszen épen azért, hogy azt, amire az utódok esküt fognak tenni, szentül meg is tarthassák, rendelte el a király a rendekkel való közlést, s engedte meg, hogy ahhoz ők, a rendek, hozzájárulásukat adják, ámbár, mint *propositio*ja is már felemlíté, kellő joga volna arra is, hogy a győző jogát érvényesítse, tehát most is e jogon, a rendek hozzájárulása nélkül járjon el.⁶³

⁶² ... haben ... nicht finden können, wie e. k. M/tät aus der Sach komben werden, so lang man sich bemühen wirdet auf den (!) Fuess der Hungarn Propositionen und Aufsatz das Werk auszuführen; sondern man hat geh., wie von Anfang, also auch noch, vermainet, e. k. M/tät möchten, wie schon in allem geschehen, bei sich selbst a.gn. erwegen und reflectieren und was sie in Sachen vor gerecht und billich, Iro selbst und dero kais. und kön/en Posteritet nutzlich und endlich dem Königreich selbst verträglich und nötig zu sein befinden, a.gn. resolviren, sich der Zeit und Coniuncturen bedienen, *authoritate regia* dises hinauszugeben und darbei unbeweglich zu verharren hetten. Auf des palatini Vorschlag seie keine Reflexion zu machen, weilen er unter ihnen, regnicolis, weder euer k. M/tät intentiones zu behaupten, weder ire contradictiones zu dempfen genuegsamb Credit und Authority zu haben vorkombe, die potentiore liessen sich dessen genuegsamb verlauten, und zeige es der Effect, Materialia diplomatis könnten nichts anders sein, als die materia articularum coronationis. Die hetten e. k. M/tät a.gn. überlegt und examinirt, und wie sie hinausgegeben werden sollen, resolviert. Diese neue angebrachte formula diplomatis könnte, so wie sie da liegt, keineswegs acceptiert, noch in casum der beliebten Correction anderst, als es geschehen, corrigiert und eingerichtet werden. Ergo müeste man es darbei bewenden lassen. Und bei solchem Bewand wolte man eurer k. M/tät geh. eingeraten haben, Sie möchten in Anmerkung gegenwärtiger Zeit und Coniunctur hierinfals regie et authoritative, nicht aber auf die von dem palatino vorgeschlagene Weis procediren. Dan es scheine, als wan Sie Herr palatinus in einem und andern erschleichen, und gleichsamb, wie neulich gemelt worden, betrogen wolte.

⁶³ Disemnach Herr Graf Kinsky a.u. vermainet, man möchte es in allem bei de-

A maga decretum-tervezetének e határozott javallása által megtévesztve, Strattmann elfeledé felvetni sajátmagának is a kérdést, meglehetősen már maradni a Kinsky által lerögzíteni akart, de bizony már elmúlt korábbi állapot fikcióján; elfeledé annál is inkább, mert maga is hajlott a nádor halasztást adó tanácsára, hogy a hitlevél majd csak a koronázás után adassék ki.

Lipótra mély hatást tett a nádor befolyásának ez a kedvezőtlen megítélése, a maga szemüvegén át magának is ilyennek kellett azt látnia, s így könnyen megingatta a nádor tanácsainak ez a beállítása a nádorba vetett bizalmát is, akit pedig ép az előbb magasztosított fel. Nem kérdezte meg hát újra a nádort, hanem azon nyomban elfogadta e tanácsokat, s kifejezetten rendelte, hogy amennyiben még nem történt volna meg, a kérdéses decretum a koronázási articulusok szövegével és az esküformulával együtt adassék át a nádornak, s ez közölje a rendekkel.⁶⁴

Ilykép változatlan maradván a decretum szövege, ez nem tett, az időközben beállt változások ellenére sem tett említést a hitlevélről.

Észrevette ezt Esterházy s fennakadt rajta.

Mikor ugyanis az ő közreműködésével már korábban adaptált új ordo coronationisnak pontos megtartásával aznap délután röviddel három óra után az országos küldöttség kíséretében megjelent a várban az udvarnál,⁶⁵ hogy a szentkoronát átvegye és a koronázási templomba, a Sz. Márton egyházának sekrestyéjébe átvitesse, megmutatták neki a szöveget. A nádor rögtön kiérezte, hogy a hitlevélről való e hallgatás az ő conceptusa szerinti eljárásnak nagy veszedelme, s támaszkodva arra, hogy az uralkodó az országgyűlés küldöttségének a megelőző este már meg is

nen jüngsthin verfasst- und placidierten articulis, dan bei dem von Herrn Hofkanzlern jüngst aufgesetzten Decret bewenden lassen, und solches ersilich dem Herrn palatino copialiter zuezustöllen, mit dem Bedeuten, was e. k. M/tät bei der Sach derzeit zu tuen erachtet; solte also es denen Ständen ungesaumbt mit voriger Circumstanz beibringen, und dieselbe dahin verweisen, sich e. k. M/tät zu vertrauen, massen sie in effectu erfahren wurden, dass e. M/tät paterne und aufrecht mit ihnen zu handeln a.gn. verlangten; und eben damit das Beschworne von dero kais. und kön/en Posteritet unverbrüch'g möge gehalten werden, gemelte Vernembung mit denen Ständen veranlasset, auch darin i[h]ren Consens zu geben zuegelassen hetten; obwohlen Sie sich, wie in der Proposition gemeldet, des Obsigers Recht gebrauchen, und disfalls ohne solchen Consens i[h]r, der Stände iure victoris zu verfahren genuesamb berechtiget wären. — A copialiter itt nyilvánvalólag nem egyszerű másolatot akar mondani, ilyenek a nádor semmi hasznát sem vehetné: szabályos kiadványul másolt tisztaát érteleme van itt a szónak.

⁶⁴ Az uralkodó rezolúciója Turbánál, 244—45. ll. — Ich lasse mir dises Guetachten in Allem gefallen, und vermain. . .

⁶⁵ Pridie coronationis, id est 8. Decembris, hora 3. postmeridiana, in domo d/ni palatini conservatores et praelibati deputati conveniant, indeque cum d/no palatino ad arcem se conferant, . . . L. Kovachich, M. G., Solennia inauguralia, pag. 130., és utána Katona, Steph., Historia critica, tom. 35., pag. 443.

ígérte a diploma kiadását, kívánta ennek az ígéretnek a decretumba való belevételét.

Strattmann nem látta ennek semmi akadályát, s készségesen belement Esterházy kívánságába, s a decretum eddigi szövegét megtoldotta erre vonatkozó kiegészítéssel:

„(amiről) a karok és rendek kérelmének megfelelőleg ő csász. és kir. felsége úgy a maga, mint fia, a főherceg úr ő fensége részéről függő kettős pecsétje és aláírásaik alatt királyi ígérete szerint kiállított külön okiratot fog kibocsátani, és a nádorispán úr kezéhez kegyelmesen átadni.“⁶⁶

Mig a nádor a korona szállításának gondozásával távol volt, Werdenburg az ekképen kiegészített szöveget átvitte a magyar kancelláriára, ott — természetesen a december 6-iki kelet változatlan megtartásával — letisztáztatta, Maholányi János titkár-referendáriussal aláíratta, a királyi pecsétet őrző Tenturich István registratorral megpecsételtette, s így szabályosan kiállítva maga vitte el már négy óra táján a hazatért nádor lakására, akinek kezébe is adta.⁶⁷ És közölte vele királyi parancsul a Kinsky által javasolt s pontosan megformulázott utasítást.

A nádornak tehát haladéktalanul hivatalosan a rendek tudomására kellett volna hoznia a decretumot.

Esterházy azonban nem így járt el.

X.

Pedig ennek semmi formai akadályja sem lett volna.

December 9-én, a koronázás napján, a koronázást közvetlenül megelőzőleg, az ordo coronationis szerint a rendeknek amúgy is össze kellett jönniök.⁶⁸

⁶⁶ Az eredeti latin szöveget és a beékelés helyét l. a IV. fejezet 36. sz. jegyzetében. Hogy ez ekkor a király tudtával vagy anélkül történt-e, arra semmi adatom, sem konjekturára jogosító nyomom nincs. Ugy vélem, valami különös fontossága ennek itt, most tán nincs is.

⁶⁷ Ezt a decretum ekkor készült másodíki fogalmazatának hátiratából tudjuk: Also ist dieses Decret den 8. Decembr. durch einen Cancellisten von der hungarischen Hofkanzlei abgeschrieben, durch den hungarischen secretarium Maholani unterschrieben, und folgens von dem hungarischen Registrator mit dem königl. Sigl gefertigt, durch mich, secretarium von Werdenburg dem hungarischen Herrn palatino eodem die umb 4 Uhr nachmittag in seiner Wohnung eigenhändig zuegestellt worden. (L. Turba, 239. l.) — Hogy Werdenburg a Kinsky tanácsolta utasítást is közölte, a következő fejezetben előadott események tanusítják, melyeknek csak azzal van értelme, hogy a nádor nem teljesítette (ezt az eredeti) királyi utasítást.

⁶⁸ Die vero sequenti (t. i. december 9-én) hora 7. matutina, convenient omnes proceres apud palatinum, quem comitabuntur ad arcem, clero interea ad templum proficiscente, ubi quoque se pontificalibus induent. D/nus personalis vero cum statibus et ordini-

A felső tábla ugyan a nádor szállásán volt összegyűlendő, de ez okon senki sem tagadhatta volna meg annak hivatalos ülési jellegét, s ha netán mégis, bőven lett volna idő még mindig arra is, hogy innen átmenjenek a zöld házba, szokott üléstermükbe, s ott hallgassák meg a decretumnak és mellékleteinek amúgy sem sok időt igénybevevő felolvasását, s ablegátióval átküldjék az alsó táblához.

Az alsó táblának meg különben is saját rendes üléstermében, a rendek házában kellett összejönnie.

Esterházy tehát akadálytalanul meghirdethette, meghirdettethette volna publice a decretumot.

Azonban rögtön rájött arra, hogy a királynak Werdenburg hozta parancsa ellentétben állott mindennel, amit célravezetőnek látott, mindazzal, ahogyan a maga conceptusát megvalósítani akarta.

Ez a conceptus felfogása szerint nemcsak a hitlevél ügyének kezelésénél az egyedül járható út, de az a koronázási articulásokénál, meg a koronázási esküénél is. A szöveg átdolgozását ezeknél sem szabad a rendeknek idő előtt megtudniok. Idő előtt az az idő, amikor a rendek ezek igénybevétele, alkalmazása előtt, amikor még ők is előnyös pozícióban vannak, tiltakozhatnak a megváltoztatás ellen, amikor tehát ezzel kifejezetten meg is tagadják beleegyezésüket, hozzájárulásukat a teendő módosításokhoz, amikor ennek folytán ellenkezésüknek tulajdonképpen már felfüggesztő jellege is volna. Ha ellenben csak a módosítások tényleges alkalmazása után értesülnek majd ezekről, ha tehát már csak a koronázás után jutnak tudomásukra a módosítások, s ezek ellen már csak ekkor fognak tiltakozni: kényelmetlen lesz ugyan ez is, de erőtlen tiltakozás lesz már az, a befejezett ténnyel szemben; ezzel a befejezett tényrel most már a király jutván előnyösebb pozícióba. Az övé lesz így a birtokon belőliség sokszor döntő, mindig legalább is nagy védelmet nyújtó előnye.

Esterházy hát arra a körülményre támaszkodva, hogy a hitlevélre vonatkozólag az uralkodó már amúgy is jóváhagyta ez eljárását, most felkereste a királyt s kérte, engedje meg, hogy iménti parancsa ellenére is, itt is azt alkalmazhassa, az e másik két iraton történt változtatások bejelentésének elhalasztása által.

Lipótban még élt Kinsky és Strattmann nem sok órával ezelőtt olvasott referádájának hatása, szerette volna hát, ha a rendekkel szemben való saját eljárása is őszinte marad, — csak így marad az ő jog-

bus ad templum S. Martini se conferet, ascendetque ad locum, d/nis ablegatis deputatum; ubi videndum, ne servitores d/norum ablegatorum ingrediantur . . . A jegyzeteket is kedvelő szíves olvasó bizonyára maga is észreveszi, hogy az a clerus, amelyről itt szó van csak a főpapság, a felső táblán ülő papság.

alapja, a *ius regium* szerint jogos is, — de belátta, be kellett látnia, a nádor érvelésének erejét, s megalkudott önmagával.

Összegeztette a kettőt: a változtatásoknak haladéktalan közlését, Kinsky módszerét, az őszinte eljárást és a változtatások közlésének bizonyos határidőre való halasztását, Esterházy módszerét, a politikus módszert; összegeztette olyképen, hogy megengedte a nádornak, hogy a decretumot s vele a koronázási articulusokat és esküformulát, ezekkel a szövegek módosítását publice ne most azonnal, hanem csak a koronázás után közölje a rendekkel, de ragaszkodott ahhoz, hogy közöltessék e tény néhány megbízhatónak vehető magyarral valahogyan már most.⁶⁹

Közöltessék tehát private.⁷⁰

A nádor hát még aznap este, 9 órára, lakására hívatott néhány felső táblásat, kevés alsó táblásat, s megismertette velük az iratokat, de persze nem adta kezükre azok szövegét.⁷¹

Így értesültek ugyan a *reservatoria clausula* beékeléséről is, de azok, akik ily formában megszövegezve most hallották először, jelentőségét át nem érezték.

A meghívottak közül senki sem ellenkezett.⁷² Nem is ilyeneket hívtak meg.

A megjelentek már értesültek, néhányan éppen most látták, mily jó a király kegyeiben lenni: ma lettek — a „felsőmagyarországiak“ régi óhaja, s tehát öröme is volt ez, — a felvidéki gr. Csáky István, a kassai főgenerális országbíróvá, ma lettek az ugyancsak felvidéki, eddig báró, Barkóczy Ferenc, Zemplén vármegye főispánja és a horvátok közé számított nagytábori Rátkay Zsigmond báró grófká.⁷³

⁶⁹ Hogy a decretum publicus meghirdetésének elhalasztása a király hozzájárulásával történt, világosan látszik Esterháznak az uralkodóhoz december 13-án intézett leveléből, ahol ez áll: . . . Nec ego quiesco, quatenus b/mae m/tis v. s/mae intentiones secundentur, und e etiam nupernam cl/mam m/tis v. s/mae resolutionem tam circa formulam iuramenti praestiti, quam inaugurales articulos, aliosque regnicolis praesentavi, qui et sibi describi curarunt. — A nádor 12-én mutatta be az alsó táblán a decretumot; a szövegek lemásolása, az u. n. diktálás, ugyane napon, délben kezdődött. (Okolicsányi bejegyz. dec. 12-éhez.) — A forrásszerűleg igazolt fenti körülménynek visszamutató ereje kétségtelenné teszi az egyéb adatok és összefüggések ismerete alapján is felépített előadásom helyességét,

⁷⁰ Egykor private vette át maga is a rendek egy operatumát (a sérelmek első részének elejét, az örökösödésről szóló passzusokat), s nagy hasznát látta: hátha most is kedvező(bb) lesz az eredmény?

⁷¹ Az esti értekezlet tényére vonatkozó adatot Fraknóból (38. l.) vettem, az én három naplóm nem említi.

⁷² Erre az udvar kifejezetten utal az 1688. januári iratváltás során.

⁷³ Csáky kinevezését az ogy. naplók említik, Barkóczy és Rátkay grófsága a Királyi Könyvek XIX. 136., ill. 105. ll. van feljegyezve. Rátkay Zsigmonddal együtt testvére, Ferenc is grófi lett; őt ily kapcsolatban azért nem említem, mert személyesen nem jelent

A terv pontos keresztülviteléhez, mivel eleve ki volt zárva az, hogy a meghívottakat titoktartásra kötelezzék, útját kellett volna állni annak, hogy az országgyűlés másnap mindkét táblán országos ülést tartson, s ez netán kikényszerítse a decretum és mellékletei bemutatását.

A felső táblával a nádor — a primás segítségével esetén, s most igen — szinte szabadon rendelkezett, ott nem volt nehézség.⁷⁴

Az alsó tábla összeülését azonban megakadályozni nem merték; azt tenni a gyanú mértéktelen megnövelésének s az ennek nyomán beállható féltős következményeknek veszedelme nélkül nem volt tanácsos. E táblának amúgy is volt egy várt, semmi elfogadható okkal el nem halasztható programpontja: a sérelmeket és a hülövéltervezetet tegnapelőtt (december 7.) átadott országos küldöttség beszámolója, s ennek meghallgatása.

Nem tartván ülést a felső tábla, onnan publice vehető üzenet az alsó táblához nem is jöhetett.

Igen, de az alsó tábla a privatim szerzett tudomása alapján is tárgyalhat. Ezt persze megakadályozni nem lehet, de tán lehet cselekedetei ellen valamilyes cautelát találni adandó alkalommal abban, ha csonkává teszik, ha nem lesz jelen mind a négy status.

A nádor tehát a primás útján intést küldött az alsó táblán ülő egész klérus részére, hogy az ülésen ne jelenjen meg.

Így a másnapi ülésről a klérus el is maradt.⁷⁵

Akik azonban december 9-én reggel 7 órakor összejöttek, a megyék, a városok és a távollevők követői és Szlavon-Horvátország képviselői, meg a királyi tábla, annak rendje módja szerint megtartották az ülést. A megjelentek legtöbbször a tegnap meghívottak közléseiből itt már tudott a decretum tegnap történt ismertetéséről.⁷⁶

Az ülést megnyitó személynök természetesen elkerülte, hogy erről említést tegyen, csak a hitlevél ügyét érintette, megnyugtatón igyekezővén a rendeket, ne legyen benne kétségük, hogy az új diploma ki

meg az országgyűlésen; maga helyett absentium ablegatust küldött, Szentbitorczy Ferencet, Varazsd városának is követét.

⁷⁴ A felsőtábla kategoria-megoszlására vonatkozólag van a közelmúltból (november 3–14.) egy egész kétségtelen adatunk: Maholányi feljegyzése az ekkor jelenvolt tagokról. Észérint: 21 főpap, 47 világi: 10-en a barones regni minőséggel, 16 főispán, 21 olyan báró és gróf, ki nem esett a fenti kategóriákba. (De azért nem képezett mind független elemet, többen magasabbrangú katonák voltak, stb.)

⁷⁵ L. a 78. sz. jegyzetet.

⁷⁶ Az 1688. január 19-én átnyújtott második replikában (melyet csak memorialisnak címeztek) így jelzik ezt: ... eiusmodi clausulae decretali iuramentali formulae ultra eiusdem dictamen adiectae, status et ordines nec potuisse, nec scivisse diaetali et communi voto contravenire, neque etiam ex aliqua d/norum praelatorum, baronum et regnicolarum relatione, qui ad partem id eiusdem significassent, relatione illius notitiam in publico accepisse ...

fog adatni. Felhívására aztán a királyt járt küldöttségnek a klérus elmaradása⁷⁷ folytán meg nem jelent alsó táblai orátora⁷⁸ helyett világi követ számolt be a fogadásról, a király biztató ígéretet adó válaszárol.

Ez a válasz tán megnyugtathatta volna a rendeket a hitlevelet illetőleg, de semmiképen se oszlatta el homályos gyanujukat a clausula iránt, melyről kétségtelenül csak annyit tudtak, hogy az a koronázási eskü szövegében van, s hogy az a koronázási eskü szövegét meggyengíti.

Most látták csak mulasztásnak azt, hogy még nem mutattak be koronázási esküszöveget. Ezt hát most ki akarták pótolni, haladéktalanul.

Nem várva hát publice történendő közlésre, e magánúton — mint utóbb magukat kifejezték, ad partem — velt tudásuk alapján megindulva keresték a gyanított veszedelem elkerülésének, csökkentésének lehetőségét. Ennek útja, egyedüli útja, ha maguk változtatják meg a koronázási eskü szövegét, s ha azt még a koronázás előtt juttatják a király kezéhez.

Az esküszöveg, amelyet az országgyűlésileg a minap átnyújtott hitlevéltervezet első feltételének szövegére támaszkodva állapítottak meg, alkalmazkodik az ellenállási jog feladásával beállott új helyzethez. Az ellenállási jogot tehát kifejezetten feladja, egyebekben tett bővítéseivel azonban nem hogy könnyítene, vagy adna majdani könnyítésre lehetőséget, hanem inkább még pontosabban köti a királyt a törvények megtartásának kötelezettségéhez, szólván ekképen:

„Mi József, Isten kegyelméből Magyarország királya, esküszünk az élő Istenre, Istennek legszentebb anyjára, Szűz Máriára, minden szentekre, hogy mi az Isten egyházait, a főpap, báró és nemes urakat, a szabad városokat s minden országlakost, megőrizünk k ö z ö n s é g e s mentességeikben és szabadságaikban, k ö z ö n s é g e s jogaikban, kiváltságaikban, valamint régi, jó és helybenhagyott k ö z ö n s é g e s szokásaikban, a melyeket e Magyarországnak boldogult néhai királyai és a most uralkodó csász. és kir. felség eddig adott és megerősített, s a jövőben adni és megerősíteni fog; mindannyiuknak igazságot s z o l g á l t a t u n k ; néhai fenséges András király végzeményét (kivévéen mégis belőle és törölve annak 31. cikkelyéből, következőleg az eskü értelméből is a királyok ellen való ellenállás szabadságát) megtart-

⁷⁷ Demka Márton, nyitrai kanonok lett volna az.

⁷⁸ ... praesentationis postremae gravaminum atque diplomatici conceptus seriem legatus Croatiae ob cleri absentiam refert, ... jegyzi fel decemb. 9-hez Patachich. — Hogy itt az egész clerus távollétéről van szó, kétségtelenné teszi az eszterg. napló, mely e napról ülést egyáltalán nem jegyez; mindössze csak ennyit mond: Modo et ordine praescriptis coronatio peracta est. S még csak a primás templomi oratóját közli.

juk, mondott Magyarországunk és hozzacsatolt részeinek határait, s mindazt, ami ahhoz és ezekhez bármi jogon vagy czímen tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem csonkítjuk, hanem amennyire csak tehetjük, növelni és kiterjeszteni fogjuk, s megteszünk minden mást, amit csak tehetünk igazság szerint a köz javára, az összes karok és rendek s egész Magyarországunk és hozzacsatolt részeinek dicsőségére és hasznára. — Isten minket úgy segéljen és összes szentjei.“⁷⁹

A felső tábla nem ülésezvén, arról az alsó táblának eleve le kellett mondania, hogy annak hozzájárulását megnyeri, ennek folytán arról is, hogy szövege a szokásos, így törvényes módon, országos küldöttség útján nyújtassék át az uralkodónak. Az idő azonban sürgetett, a cél kényszerített, s így meg kellett elégedni azzal az expedienssel, hogy — mint remélték — a nádor útján, és persze felirat mellőzésével, juttatják el a király kezéhez javaslatukat.⁸⁰

Átadták hát annak, aki táblájuk tagjai közül ma feltehetőleg a legkönnyebben jut a nádor közelébe, átadták az alnádornak, Szenthe Bálintnak,⁸¹ akiről a velök való együttérzést annál inkább feltételezhatték,

⁷⁹ Nos Josephus Dei gratia rex Hungariae etc. iuramus per Deum vivum, per eius sanctissimam genitricem virginem Mariam, per omnes sanctos, quod nos ecclesias Dei, dominos praelatos, barones, nobiles, civitates liberas et omnes regnicolas in suis communibus immunitatibus et libertatibus, communibusque iuribus, privilegiis, ac in antiquis bonis et approbatis communibus consuetudinibus, hactenus a divis condam regni Hungariae regibus, et moderna etiam sua caesarea et regia maiestate concessis et confirmatis, ac in futurum concedendis et confirmandis conservabimus, omnibusque iustitiam administrabimus, serenissimi quondam Andreae regis decreta (exclusa tamen et semota a tenore articuli 31. eiusdem decreti, consequenterque sensu praesentis iuramenti regibus resistenti licentia) observabimus, et per alios, quorum intererit, observari faciemus, fines dicti regni nostri Hungariae et partium eidem annexarum et quae ad illud et easdem quocunque iure aut titulo pertinent, non abalienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus et extendemus, omniaque alia faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento omnium statuum et totius regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum iuste facere poterimus. — Sic nos Deus adiuvet et omnes sancti.

A rendeknek a decretalis — az I. Ferdinánd féle — eskün tett változtatásait a ritkítva szedett részek tüntetik fel. — A (iustitiam) administrabimus a decretalis faciemus helyébe tétetett. — Az előttem ismert példányok szövegének mindegyikében hiányzik a törvény szó a jog különféle megjelenési formáinak felsorolásában. Az eredetiben sem volt benn?, ha nem miért?, eldönteni nem tudom.

⁸⁰ Semmiképpen sem tudom magyarozatát találni annak, hogy mi okon mellőzte másik két naplóíró (az eszterg. t. i. egyáltalán nem emlékezik meg ülésezésről) a koronázási eskünek ezt a tárgyalását, sem indítását. Mert az teljesen ki van zárva, hogy ne fogták volna fel jelentőségét, s mint jelentéktelent, nem tartották szükségesnek felemlíteni.

⁸¹ Ezt is csak visszamutató adatból tudjuk, a december 29-i országos ülésen tör-

mert az nem pusztán a serviensi viszonyból folyó e tiszte jogán, hanem még mint Pozsony vármegye nemességét képviselő választott követ is foglalt közöttük helyet. Átadták azzal a reménnyel, hogy nem késtek meg, hisz még négy órájuk volt a koronázás kezdetéig.

Azán, minekutánna a personalis még meghirdette a nádornak hercegi címmel való feldíszíttetését, majd elkedvetlenítő közlést tett az ünnepi lakomán való részvétel megszorításáról, a tábla tagjai csalódott érzéssel, — a nehezen várt adókönyvítés elmaradt, — s rendetlen menetben megindultak a koronázás ünnepségére.⁸²

*

Kísérletük, szövegük nem tudta sem megakasztani, sem módosítani azt, amit az udvar és magyar segédjei tervük beteljeszőjének, mindenek koronájának tartottak.

A primás nem az ő esküszövegük szerint⁸³ vette ki a neo-rex Józseftől az esküt, hanem a király által megállapított s a decretum kapcsán

tétekből ... et sacramenti illius iuramentalis, quod publice in regno in formulam solennem redactum erat, tenor interiorit. Nona enim die, qua neo-rex coronatus est, antequam coronaretur, quatuor horis, hoc publice praescriptum iuramentum missum erat per vicepalatinum ipsi principi palatino, ... jegyzi Okolicsányi dec. 29-éről.

⁸² Postea idem d. personalis cum magna quadam admiratione publicat, regem adeo esse in gentem Hungaricam propensum, ut propter ingentia praeclaraque palatini in domum Austriacam praesita merita ipsum palatinum Romani imperii principatu condecoraverit; id quod licet in eiusdem familia excellentissimi quique viri fuerint, tamen neminem hunc honorem adipisci olim potuisse. Dum hanc condecoracionem in forma cuiuspiam novae admirationis commemorare coepisset d/nus personalis, rati nonnulli, audituros se esse relaxationem importabilis illius oneris portionum militarium, usque adeo attendebant, ut prius in laetitiam raperentur animi multorum, quam d. personalis eloqueretur. Item postquam quaedam ab eodem d/no personali de regia commessatione in arce pro more coronationum iniri solita commemorata fuissent, ne videlicet a quopiam in sinistram summatur partem, si in palatio regio omnes status non sint pransuri, quippe r/am m/tem exteriora conclavia pro se occupasse, inaudiverit; his, inquam, commemoratis, confuso ordine, festinarunt in templum ... (Okolicsányi bejegyz.)

⁸³ Mi lett ezzel az átnyújtott példánnyal, azt teljes homály fedi. Csak annyi bizonyos, hogy Werdenburg iratgyűjteményébe nem került be. — A rendek tábláján csak 1688. január 8—10. közt került diktálás alá, ekkor ezzel a megjegyzéssel: Paria conceptus iuramentalis formulae sub ipsa imminente coronatione ser/mi neo-regis die 9. proxime praeteriti mensis Decembris feliciter peracta, per d/nos regnicolas suae celsitudini palatinali ad suam m/tem s/mam demisse praesentandum transmissi quidem, verum tamen ob brevitate[m] temporis et supervenientem praescriptam coronationis solennitatem praesentari fors nequeuntis.

⁸⁴ Hosszúra kellett fogni az utolsó napok, különösen dec. 6—9. történetét, nemcsak azért, mert fordulatokban gazdag, hanem azért is, mert csak így tudja az a szíves olvasó, aki Turba, Csekey és Fraknoi műveit már olvasta, az ott talált elszórt adatokat összefűzni, helyesbíteni, s valódi értelme szerint elhelyezni, vagy elvetni. Igaz, lehetett volna ezt rövid előadás alá adott bő kritikai jegyzetekkel elérnem. Nekem igen, de a szíves olvasónak abból aligha lett volna annyi haszna. Meg tán nem is lenne ildomos, mert

kiadott szöveg szerint, tehát a *clausula reservatoria futurae conventionis* és az ellentmondás jogának is törlésével.

Ezzel ez a *clausula*, bár nyilvánságos törvénytelenséggel, de eltagadhatatlan ténylegességgel, létet nyert.

A király ilykép birtokon belül lépett, a rendek meg kiszorultak onnan.

Hogy a *clausulának* ereje is legyen, hogy hasznát is lássa, a királynak most arra kellett törekednie, hogy az elveszítse nativitásának *maculáját*, hogy legalább utólagosan törvényesíttessék.

Hogy most már legalább gyakorlati alkalmazásának veszélyeit elkerüljék, a rendeknek fel kellett venniök s nem lehetett abbahagyniok ez ellen a meg nem alkuvó küzdelmet.

Igy a koronázás, a király és az ország lelki egyesülésének ez az ilyenül hirdetett és ilyenül áhitott gyönyörű ünnepe csak egy állomás volt a küzdelemben, nem befejezése annak.

Érezte, tudta ezt Lipót, s szorongva nézett a jövő elé.

Mert ez volt eldöntendő, a küzdők melyikének győzelmével s milyen győzelmével fog ez a küzdelem befejezést nyerni.

Baranyai Béla.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

alig lenne elhárítható a nagy(obb) anyaggal könnyen aratható (de nehezen előkészített!) diadal fájdalmat okozó kihasználásának benyomása. (Így csak felhívom a szíves olvasó figyelmét arra, mily nagyfokú félreértés Turbának (60. l.) az a beállítása, mintha a rendek hamiskodtak volna dec. 9-én, s mennyire jogosulatlan az „Ungereimtheit“ vádja. — Netáni kétségek eloszlatása céljából pedig itt külön is felemlítem, hogy Esterháznak Fraknóinál (43. l.) említett az a kísérlete, mellyel a *clausula reservatoriának* egy záradékkal akarta (decemb. 2. körül) méregfogát kihúzni, előadásomban most azért nem szerepel, mert ez a kísérlet nem ekkorra, hanem sokkal későbbre, 1688. január 22-re esett.)